

doi: 10.5281/zenodo.14543558

Huguenotlar: Bir 16. Yüzyıl Acısı (Doğuş, Baskı, İç Savaş ve St. Bartholomew Katliamı)¹

The Huguenots: A 16th Century Pain (Birth, Oppression, Civil War and St. Bartholomew Massacre)

Celalettin GÜNGÖR *

Makale Geliş Tarihi / Received :22.05.2024

Makale Kabul Tarihi / Accepted :16.10.2024

ÖZET

Voltaire'in sözleriyle başlayabiliriz: "Hıristiyanlar dogma üzerine tartışmaya başladığından bu yana bunun neye mal olduğu çok iyi bilinir: IV. yüzyıldan günümüze kadar, gerek idam sehparlarında gerekse savaş meydanlarında oluk oluk kan akmıştır". Akan bu kanın gerçek azgın örnekleri, önce reformasyon sonra da daha şiddetli olarak onun yan bir uzantısı Calvinist Protestanlık üzerinden yaşananlardır ve 16.yüzyıl boyunca sürmüştür. Bir reformasyon çağı olan bu yüzyıl, her şeyin başlangıcıdır. Bu çağ, insan ruhunun en yüksek başarılarına tanık olurken, tersten en korkunç düşmanlıklarını da görmüştür. Bu çağı böylesine korkunç ve karanlık yapan, ötekine düşmanlığın "doğru din" üzerinden kurulmasıdır. Bu düşmanlık, ötekine karşı "doğru dini" ilerletmek üzere sergilenmiştir. Reformasyon çağını çirkinleştiren bu düşmanlıkların en acı örneği de Saint Bartholomew Katliamı'dır.

Anahtar Kavramlar: *Protestanlar, Din Savaşları, Katolik, Katliam, Sapkınlık.*

ABSTRACT

We can start with the words of Voltaire: "It is well known what this has cost since Christians began to argue about dogma: From the 4th century until today, blood has been shed in droves, both on the scaffolds and on the battlefields." The real wild examples of this bloodshed were first the Reformation, then, more violently, what happened through Calvinist Protestantism as an offshoot of it, and it continued throughout the 16th century. This century, an age of reformation, was the beginning of everything. While this age has witnessed the highest achievements of the human spirit, it has also seen, on the contrary, its most terrible hostilities. What makes this age so scary and dark is that hostility towards others is based on "correct religion". This hostility was displayed against the other in order to advance the "correct religion". The most painful example of these hostilities that disfigured the Reformation era is the Saint Bartholomew Massacre.

Keywords: *Protestants, Wars of Religion, Catholic, Massacre, Heresy.*

¹ Munzur Üniversitesi 24. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

* Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, gungorce@yahoo.com, ORCID No: 0000-0001-5041-2554

GİRİŞ

Bu makalenin amacı, bir “doğru din” anlayışı yüzünden, 16. yüzyıl Fransa’sında karşılıklı kanları dökülen yığınların çatışma boyutları ve acılarının ortaya konmasıdır. Alman Reformasyonu ile birlikte, çok geçmeden bu doğru din sorunu, Fransa’da ya benimki ya seninki açmazında bir diğerinin reddine varmıştır. İşte bu makale, bu acımasız, insanlıkdışı savruluşu anlatmak için hazırlanmıştır. Yalnız bu çalışma, bir tarihçinin çalışması değildir. Yapılmaya çalışılan, yaklaşık beş yüz yıl önce uzaklarda bir başka toplumda, Fransa’da yaşanmış din savaşlarının (iç savaşın), yaygın kullanılan saygın kaynaklar üzerinden, acı ve deneyiminin paylaşılmasıdır.

Fransa’daki din savaşlarının (1562-1598) kan dökücülüğünün arkasındaki asıl güdü, dinsel bir algıydı. Dolayısıyla iki dinsel öğreti (cemaat) arasındaki çatışmanın sahadaki açılımı, “doğru din” ve “sapkınlık” (“yanlış din”) çelişkisiydi. Bu çelişkinin etkin öznesi, Roma Katolik Kilisesi idi. Kendisini “doğru dinin” tek temsilcisi olarak görürken, karşı tarafı da sapkın ve imhası gereken olarak görmüştü. Oysa karşı tarafa göre de, Roma Katolik Kilisesi değil, kendileri “doğru dini” temsil ediyordu. Böyle olunca da, artık sapkın olanlar reform dinin bağlıları (Protestanlar) değil, baskın inançtan olan Katoliklerdi.

Bu 16. yüzyıl, inançlar üzerinden, özellikle baskın inanç Katoliklik üzerinden sözde din uğruna insanlıktan çıkma yüzyılıdır. İktidarlarını koruma uğruna yığınların kutsallarını sömüren egemenler ve dinadamları yüzünden insanlığın büyük dramlarından biri yaşanmıştır.

Modern öncesi dönemlerde yığınların şiddeti, tahıl ve ekmek isyanları, vergi başkaldırıları, köylü isyanları ve hanedan değişiklikleri olarak yaygındır. Bunların yanında, bir de dinsel başkaldırı çeşidinin kesinlikle anılması gerekir. Bunun örnekleri bellidir: Yahudi karşıtı katliamlar ve binyılcı hareketler. Bunların dışında Calvinci ve Katolik ataların yaygın şiddeti de, kuşkusuz bir utançtan öte değildir. Dolayısıyla, çoğu 16. yüzyıl dinsel başkaldırılarının görünür akıldışılığı ve acımasızlığı, çok açıktır: Komünyon (*Eucharist*) ve azizlerin kemikleri için nasıl o kadar heyecanlı olunabilir ve harekete geçilebilirdi? Böyle bir olayın, toplumsal anlamını çözmek, gerçekten hiç de kolay değildir.

1. FRANÇOİS DÖNEMİ (1515-1547) VE FRANSIZ PROTESTANLIĞININ DOĞUŞU

Öncelikle, her şeyin başlangıcı Alman Reformasyonu’dur. Çünkü Calvencilik, hiç tartışmasız sonunda kaynak olarak Alman Reformasyonu’na dayanır ve onun bir yongası yani yan bir dalıdır. Dolayısıyla bu reform kasırgasını başlatan, Martin Luther’in endüljans uygulamasını sorgulayan 95 Tezi’ni Wittenberg Kilisesi’nde bir Azizler Günü öngününde (31 Ekim 1517) tartışmaya açmasıdır.

1518’de 95 Tezi’nin Roma’ya ulaşmasıyla birlikte, Luther’i durdurmak girişimleri başlamıştı. Bu Luther’i etkisizleştirme ve sindirme çabasının sonunda Kiliseyi götürdüğü yer, 15 Haziran 1520’de basılan, “Martin Luther’in Yanlışlarını Kınama” alt başlığını taşıyan “*Exsurge Domine*” fermanıydı. Bu fermanın küçük bir alıntı ile onun saldırgan ve intikamcı dilini ortaya koyabiliriz:

Bu tezleri, dindar kulaklar için sapkınca, rezilce, asılsız ve saldırgan buluyoruz. Yine, Katolik gerçeğe karşıdılar ve basit zihinler için de bozguncudurlar. Onları sıralayarak, emrediyoruz ve bildiriyoruz ki, her iki cinsten tüm imanlılar, onları kınanmış, lanetlenmiş ve reddedilmiş görmek zorundadır. Hem kutsal itaatin erdemi hem de otomatik büyük bir aforoz cezası ile hepsini

yasaklıyoruz... Yukarıdaki cezalara giren her kimse ve her şey, dinadamlarının ve halkın huzurunda törensel olarak, kamunun önünde yakılacaktır².

Luther'in fermanı aldıktan sonra, altmış günü vardı: Ya gereğini yapacaktı ya da aforoz edilecekti. Altmışıncı gün (10 Aralık 1520) geldiğinde, odun yığını üzerine, önce papalık yasa ve emirleri konulurken, bunlara Luther'i eleştiren kitaplar ile pek çok ortaçağ tanrıbilimcinin kitapları da eklenmişti. Luther, ateşe verilen bu yığın üzerine, en son *Exsurge Domine* fermanını atmıştı.

Papa'nın aforoz fermanının yakılması, Luther'in en cesur en olaylı eylemiydi. Bu olay, gerçekten kendisinde sadece bir bağınazlık eylemi bir budalalık olabilirdi... Ama bunu, eski kiliseyi çökerten, yeni kiliseyi kuran kahramanca bir iman eylemi, öncelemiş ve izlemişti. Yeryüzünde, imparatorların, kralların, prenslerin, hatta tüm Avrupa uluslarının saygı ve sığınmayla önünde eğildiği en büyük güce, meydan okumuştur. Roma'dan mutlak ve son kopuşun ateşten işaretiydi ve Batı Hıristiyanlığının bir yarısı üzerindeki gelecek papalık fermanlarının etkisini yıkmıştı. Luther ve bütün bir Protestan dünyayı, insanların akıl ve vicdanları üzerinde korkutucu ve katlanılmaz bir tiranlığa dönüşmüş olan o otoriteden özgürleştirmişti³.

İmparatorluk Diet'i, Worms'ta 27 Ocak 1521'de toplanmıştı. İmparator V. Charles, sonunda Luther'i yazılarından geri dönmesi tertibiyle Diet'e çağırılmıştı. Charles, sapkınlık karşısında yumuşak olmadığını ve atalarının imanından ayrılma niyetinde de hiç olmadığını göstermeye kararlıydı. Luther'e gelince, Diet'e katılmaya istekliydi. Onun son kararını tek bir argümanın belirlediği bildirilir: Eğer Luther Worms'a gitmeseydi, düşmanları ona korkak diyecekti.

18 Nisan (1521) bir perşembe günü Worms Dieti'ndeki bu yargılamasındaki savunması, Protestanlık için her şeyin yeni bir başlangıcıydı:

Papalığın tiranlık gerçeği karşısında, direnmek zorundaydı. Sözlerini Latince de tekrarlamış ve yazdıklarından cayıp caymayacağı sorusunu, kararlılıkla yanıtlamıştı: "Kutsal Kitap'ın tanıklığı ile ya da açık-seçik bir mantıkla yanlış kanıtlanmadıkça, vicdanımla bağlıyım ve Tanrı'nın Sözü'ne sıkıca sarıldım... Bu yüzden, her hangi bir şeyden ne dönebilirim ne döneceğim. Tanrı yardımcım olsun. Amin" (Rupp, 1964:96).

Luther, asıl 1521'de bir ortaçağ dinini kendince Hıristiyanlığın olması gerektiği şeye göre yeniden yapma uğraşına başlamıştı. Bu dönem, Reformcu Luther'in öyküsüdür. Dindeki yozlaşmanın öyle arıza, kazara olan şeyler olmayıp, gerçekte Kilise'nin temelinde yattığı bulgusuna erişmişti (Bronowoski ve Mazlish, 2012:109). Onun için yeni öğretinin (Protestanlığın) kavgası, sonunda doğru dinin kendisi olduğuna evrilmişti. Luther'in arkadaşları, onun ölümü (1546) sonrasında da sarkan şekilde, deneme-yanılma ve ayarlamalarla harekete biçim vermişti (Hendrix, 2015: xiii).

Bu arada Avrupa'da basitçe "Türkler" olarak bilinen Osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Avrupa'da yakın bir tehdit durumuna geldiği bildirilir. Artık sorun belliydi: "Almanya'nın kaderi belirsizken, Türklerin püskürtülmesi nasıl olacaktı?"

Türk tehdidi, Luther ve Alman reformasyonuna nefes aldırılmıştı. 1526 yılına kadar önemli imparatorluk kentleri ve bölgeleri, Lutherci olmuşlardı. Dolayısıyla Türk tehdidi ve başka baskılar,

² <https://www.papalencyclicals.net/leo10/110exdom.htm> (Erişim Tarihi: 06.09.2022). s.9.

³ <https://www.apuritansmind.com/the-reformation/500-years-of-the-reformation-martin-luther-burns-the-papal-bull/> (Erişim tarihi: 12.09.2022).

İmparator V. Charles'ı hem Luthercilere saldırmakta kararsız bırakmış hem de imparatorluğunu zayıflatmıştı. 1520'lerin kritik on yılı boyunca, Martin Luther ve Alman reformasyonu, hayatta kalmalarını hem İslam tehdidine hem de İmparator Charles'ın Almanya'yı ihmaline borçluydular (Hendrix, 2015:9).

Bundan sonrasında bu kaynaktan Avrupa çapında doğan başka yan dal reformcular, Zürih'te Zwingli, Münster'de Anabaptistler gibi, ortaya çıkacaktı. 1534'te, Kral VIII. Henry bütün İngiliz krallığını Katolik Kilisesi'nden uzaklaştıracaktı. Ardından da Jean Calvin, Cenevre'de tutunarak, Calvinci misyonerleri tüm Avrupa'ya gönderecekti. Zaten önemli ölçüde ortadan kalkmış ortaçağ engizisyonuna gelince, yeni reform hareketlerini bastıramayacaktı (Madden, 2007:31). Aslında reformasyonun kökleri çok daha derinlerdeydi. Ortaçağ toplumu, 13. ve 14. yüzyıllara gelindiğinde, Avrupa'da papalık monarşisinin altını oyan köklü bir değişime uğramıştı.

I. François'nın saltanat yılları, gerçekten, gerek Fransa gerek Avrupa gerekse dünya için büyük bir dönüşüm olan rönesans, reformasyon ve büyük keşifler sürecinin eşiği ve içindeki bir dönemdi. Dolayısıyla I. François'yı konuşmak, kuşkusuz büyük bir değer dönüşümünü konuşmak demektir. Bu değer dönüşümünde asıl olan, artık yaşamdan yana insandan yana olmayı belirleyen bir anlayışın yani hümanizmin belirleyiciliği idi. Bu, dünyaya bakışın, insana bakışın, insanın ürettiği değerlere bakışın toptan değişmesi, altüst olması demektir. Dolayısıyla, öğrenme canlanmıştır. İnsan, yeryüzündeki yaşamının tanrısal bir yazgı değil, kendisinin yapımı olduğuna inanmaya başlamıştır. Bu, tarihin akışının denetlenebilir (insani) görülmesi demektir. Böyle düşünmekse, toplumsal düzeneklerimizin, barındırdığı çarpıklıklar üzerinden sorgulanmasıydı.

Modernlik, 18. yüzyılın Aydınlanma düşüncesiyle, Amerikan ve Fransız devrimleriyle, sanayi devrimiyle, kentleşmeyle asıl gerçek olsa da, her şey rönesans ve reformasyonun dünyasında saklıydı. Bu yeni ruh, halklara yeni bir soluk vermişti. İnsanlar yalnızca yük hayvanları gibi çalıştırılan, lordlarına haraç ödeyen zavallılardan daha fazla bir şey olduklarını anlamaya başlamışlardı.

Büyük Reform hareketi uzaklarda hazırlanmıştı. Constantinople hiç düşmemiş olsaydı, Doğu bilimi Batı'da bir sığınak aramaya sürülmemiş olsaydı, dinsel devrim gecikmiş olabilirdi ama engellenemezdi. Guttenberg, Kutsal Kitap'ının ilk sayfasını bastığı saatte Roma'nın manevi despotizmi sendelemeye başlamıştı. Vasco de Gama'nın Fırtınalar Burnu'ndan yolunu Hindistan'a döndürdüğü, Columbus'un yeni bir dünya keşfinden zaferle döndüğü, tuhaf bir heyecan dönemi idi (White, 1868:1).

Reformasyon çağı, doktor Luther'e bağlanır ama onun gelişi kaçınılmazdı. Eğer Luther olmamış olsaydı, bir başkası olacaktı. Yunanistan'dan gelen bilimler ve edebiyat, zaten sömürüye karşı gözleri açmıştı. Böyle bir nedenin bazı etkileri doğurması gerekliydi (Montesquieu, 2012:177).

Artık, bir kıpırdanış ve kuşkuculuk ruhu adeta tüm Avrupa'nın malıydı. Manastırlardaki keşişler, şatolardaki baronlar, mahkemelerdeki hukukçular, kilise evlerindeki papazlar, artık benzer şekilde hissediyorlardı. Tahtlarındaki prensler de, ya Kilise'nin yanılmazlığından kuşku duymuşlar ya da Papa'yı başkentlerinden uzaklaştırmışlardı. Günün bilgin ve akıllılarının saldırıları karşısında kutsal olan hiçbir şey yoktu. Kilise'nin öğretileri kalbe dokunmayı bırakan boş bir biçimciliğe yozlaşmıştı.

Avrupa’da birdenbire, sanki karşılıklı ayarlanmış gibi, yeni bir vaizler türü ortaya çıkmıştı: Fransa’da Lefevre⁴, Almanya’da Luther, İsviçre’de Zwingli⁵, İngiltere’de Tyndale⁶. Bunların hepsi aynı öğretiyi öğretmişlerdi. Aynı genel özellikleri korumakla birlikte, reformasyon her ülkede kendine özgü bir biçim kazanmıştı. Nitekim ad olarak ona Protestanlık dense de, kendi kalıbında biçim alarak gelişmişti.

Fransa’da Lefevre ve öğrencisi Farel’in, yeni Kilise’nin temel taşı olan imanla arınma (*doctrine of justification*) büyük öğretisini Luther’den yıllarca önce vaaz etmeye başladığı belirtilir (White, 1868:2).Fransa’da Kilise, eğer kendini reforma uğratmayı ciddi olarak düşünmüş olsaydı, yaşanan büyük parçalanmanın olmamış olabileceği belirtilir. Nitekim Ranke, “Protestanlar, Kilise’nin birliğinden kendilerini isteksizce kopartmışlardır” demişti. Fransa, sanki bir yönden, dinsel reforma hazırlanmıştı. Önceden de belirttiğimiz gibi, kral, sarayını Avrupa’da en aydınlanmış saray yapmıştı.

Fransa Kilisesi’nin ise Katolik inancın pek çok başka parçasından çok daha kötü olduğu belirtilir. Gerçekten, insanlar bilgisiz kaldıkça, papazların bilgisizliği onları sıkıntıya sokamazdı. Fakat birdenbire gözleri açılmış ve papazlarının eksikliklerinin bilincine varmışlardı. Bu yüzden gerçek (*truth*) için hazır olan sahada, yeni öğretiler hızla yayılmıştı. Bu yayılmanın büyük desteği, Fransızcanın kullanılmış olmasıydı. Oysa Ortodoks dinadamları Latinceye inatla yapışmışlardı. Din değiştirmeler, önce, alt ve eğitimsiz yığınlar arasında olmaktan çok, eğitimliler ve yüksek doğumlular arasında çok fazlaydı. Bunlar, ateşle vaftiz edilmekle erken karşılaşmışlardı. 1524’te I. François Madrid’te esirken, Paris Parlamentosu küfürle ilgili XII. Louis’nin bir fermanını canlandırarak, Lutherçiler ve başka “sapkınları” yargılamak için bir komisyon atamıştı (White, 1868:4).

Fransa’da Calvinizm adlandırılan Protestan inancın kaynak ve gelişimini şöyle açıklayabiliriz. Gerçekten Calvin, Luther’i izlemiş ve Protestan hareketinin liderliğini üstlenmiştir ama Calvin’in bağımsız bir kişilik olduğu ve reformasyona özgün katkı yaptığı asla atlanmamalıdır (Knecht, 2010:7). Calvin reformasyonunu Cenevre’nin bir çocuğu, içerden bir ses olan Merle D’Aubigné⁷ gözlüğünden aktarmak yerinde olacaktır:

16. yüzyıl reformunun en güçlü merkezi, Calvin’in papazlığı nedeniyle Cenevre idi. O yenilenme çağında, karşıt güçler ve etkin mücadelelerle dolu dinsel hareketler, tek bir merkezden de gelişmemişti. Katolik odak, antik dünyanın büyük kentinde, İtalya’daydı. Almanya’daki İncilci (*evangelical*) odak ise Wittenberg’den Avrupa uluslarının ortasına, kentlerin en küçüğüne (Cenevre) aktarılmıştı.

D’Aubigné’ye göre, Cenevre Reformu’nda ve özellikle kilisesinin yapılanmasında, özgürlük ögesi, başka ülkelerin reformlarında olduğundan çok daha baskındı. Calvin’in reformasyonunu Luther’in reformasyonundan, esasta farklılaştıran şey, onun yerleştiği her yerde olduğu gibi,

⁴ Jacques Lefevre d’Etaples (1455-1536), bir tanrıbilimcidir ve Fransız hümanizmi için öncü bir kişiliktir. Yaşamı boyunca Katolik kalmıştır.

⁵ Huldrych Zwingli (1484-1531): Luther ve Calvin’i izleyen reformasyonun üçüncü adamı İsviçreli papazdır.

⁶ William Tyndale (y.1490-1536): Hümanist, İngiliz Kutsal Kitap çevirmeni ve Protestan şehit. Yunancadan İngilizceye İncil çevirisini, gittiği Almanya’da 1525’de tamamlayabilmiş ve Köln’de basılmıştır. Antwerp’te yakalanmış ve sapkınlıktan mahkûm edilmiştir. 1536’da Vilvoorde’de boğularak infaz edildikten sonra, kazıkta yakılmıştır, <https://www.britannica.com/biography/William-Tyndale> (Erişim tarihi: 29.04.2023).

⁷ Fransız Protestan sığınmacıların ataları olduğu İsviçreli rahip ve reformasyon tarihçisi Jean-Henri Merle d’Aubigné (1794-1872).

kendisiyle yalnız gerçeği değil özgürlüğü de getirmiş olmasıydı. Dünyalık özgürlük ve tanrısal gerçeğin imanlı arkadaşlığı, Aşağı Ülkeler’de, İngiltere’de, İskoçya’da ve arkasından Kuzey Amerika’da ve güçlü ulusların yaratıldığı her yerde aynı zamanda görünmüştü. Cenevre halkının bu mücadelesi, cılız bir derenin bir akarsuyu kabartmasında olduğu gibi, çağdaş uygarlığı beslemişti (D’Aubigné, 1998a:32)

2. “BİR İNCİL ŞEHİDİ: BERQUİN” VE ACILARIN BAŞLANGICI

Dinsel muhalefetin önemli bir kurbanını, D’Aubigné üzerinden onun “içten” sesini, görece romansı kaleminden aktarmak akademik dilin bir farklı iman öğretisini anlatabilme zorluklarını aşmamızı kolaylaştıracaktır:

Louis de Berquin, kendisinin Fransa’yı papanın elinden kurtarma planını hazırlamıştı. O zaman 30 yaşındaydı. Çekici bir karakteri ve araştırma azmi yanında, yaşamında düşmanlarının bile imrendiği bir saflık vardı. Berquin, sevgi doluydu ve Tanrı’da bir babayı, İsa’da bir kurtarıcıyı bulmuştu. Berquin, kendi mutluluğunu oluşturan o barış ve coşkuyu ruhlara kazandırmak dışında, tanrıbilimcilerle asla çarpışmamıştı. Her şeyi hesaplamış ve Fransa gibi bir ülkede reformasyonun kralın iradesine rağmen başarılamayacağını sezmişti. I. François’ın o işi kendisi yapmasa bile, yapılmasına izin vereceğini düşünmüştü (D’Aubigné, 1998a:376).

Gerçeğin zaferinin prenslerin desteğine bağlı olduğunu düşünüyordu. Yeni bir çağ başlıyor ve Tanrı ortaçağ karanlığı boyunca uyuşup kalmış bir toplumu yeniden canlandırıyor. Berquin, bir ordunun, askerlerinin çoğu ölüme gitmedikçe asla bir zafer kazanamayacağını da biliyordu ve kendi yaşamını ortaya koymuştu. Erasmus’a, papazların din örtüsü altında, iğrenç tutkularını, en yozlaşmış tutumlarını, en rezil imansızlıklarını sakladıklarını yazmıştı. Bu çirkin gizemi saklayan örtüyü yırtmak zorundayız demiş ve Sorbonne, Roma ve hepsini, kahramanca, dinsizliğin uşakları olarak damgalamıştı.

Erasmus, Berquin’in ateşle oynadığını düşünerek, onun ataklığını durdurmak istemişti. Berquin’e sürekli olarak çok başlı bir yılan (*hydra*) saldırdığını, onun pek çok ağzıyla nasıl zehir saçtığını ve ölümsüz olduğunu anımsatmıştı. Üç keşişe saldırmakla işe başlasa da, karşısında sayısız paralı asker (*legions*), güçlü ve sapık bulacaktı. Bu mektubun, Berquin’i sarstığı belirtilir (D’Aubigné, 1998a:377).

Katolik tarafın duyarlılığı artarken, gelişmelere daha canlı direniş gösteriyordu. Kışkırtıcı kitaplar, ortalıktaydı. İnsanlar, hapis ve kazıkla korkutuluyordu. Tüm yollar yasaldı. Sorbonne’nun yanında, güçlü bir destek vardı: Bu, bir prenses ve bir devlet adamıydı (D’Aubigné, 1998a:380). Bu prenses, Angouleme Düşesi, I. François’ın annesi Savoylu Louise idi. İkincisi ise ne dini ne ahlaki ne vicdanı olan düzenbaz adamların başı olan Sens Başpiskoposu ve kardinal Duprat idi. Makamları satar, bozgunculuğuna karşı çıkanları Bastile’e gönderirdi (D’Aubigné, 1998a:381).

Kral, başlangıçta reformasyona karşı çıkmada duraksamıştı. Dinadamlarının utanmazlıklarıyla uğraşan Berquin gibi adamlardan da hoşnuttu. Yine, insan zihninin her yönde canlı bir etkinlik gösterdiğini ve böylece 16. yüzyılın ilk yarısında edebiyatın, felsefenin, siyasetin ve dinin dünyasının anlamlı bir dönüşüme uğradığını da görmüştü: Ne var ki, bakışı doğru olsa da, hırsları görüşünü bozmuştu. Günün ışığını yakalamış olsa da, tekrar karanlığa gömülmüştü (D’Aubigné, 1998a:382).

Şansölye-kardinal Duprat, saldırısını başlattığında reformu durduracak vuruşu yaptığını düşünmüştü: Kralın Madrid Antlaşması'nın ona dayattığı ağır sorumlulukları yerine getirmesi gerekliydi ama parası yoktu. Bunun için dinadamlarına başvurmuş, onlar da bunu fırsata dönüştürmeye çalışmıştı. Sağladıkları 1.300.000 *livre* karşılığında, Duprat'ın önerisi ile kraldan şunu istemişlerdi: “Krallığa gizlice sızmış bulunan lanetli ve desteklenemez Lutherci mezhep, kökten kazanmalıydı”. Kral, hazinesini doldurmak için her şeyi bağışlamaya hazırdu. Bunun olması ise yalnız Berquin için değil reformasyon için de her şeyin sonuydu. Duprat ve Sorbonne, acımasız planlarını uygulamaya koymuştu. Onların asıl amacı, sapkınlığın kökünün kazanmasıydı. Rotterdamlı seçkin bilge ile uğraşmaları zordu ama yoldaşı Berquin'i durdurabilirlerdi. Bu, Berquin'in yargılanması demekti (D'Aubigné, 1998b:48).

Berquin, kralın desteğini alabilmek için Marguerite'la görüşmek üzere saraya gitmişti. Yalnız o, reformasyonu beşikte boğulmaktan kurtarabilirdi. Berquin, başka bir yerde göremediği şefkati kraliçede bulmuştu. Ama Marguerite'in Berquin için kral katındaki aracılık ve ricası, sonuçsuz kalmış ve 1529 Mart'ında kraliçeye rağmen tutuklanarak Conciergerie'de hapse atılmıştı (D'Aubigné, 1998b:49).

10 Nisan 1529'da mahkemeye getirilmişti. Mahkeme Başkanı, Louis de Berquin'e, “Luther mezhebine ait olmaktan, Tanrı ve onun şanlı annesine karşı olan kötü kitaplar yazmış olmaktan mahkûm edildiğini” bildirmişti. Başu açık, elinde yanan bir mumla, işlediği suç için Tanrı'dan, kraldan ve adaletten kamunun önünde af dileyecek ve kitaplarının da yakıldığını görecek. Yine, Tanrı'ya ve annesi şanlı Bakire'ye pişmanlığını göstereceği Notre Dame Kilisesi'nin önüne götürülecekti. Ağır günahkârlığı yüzünden dilinin delinmesi sonrasında da hapishaneye kapatılacaktı. Ne okuması için kitap ne de yazması için kalem ve mürekkep verilecekti (D'Aubigné, 1998b:51).

22 Nisan 1529 sabahı, görevliler Berquin'i infaz yerine götürmüştü:

Kalabalık, uğursuz yerin çevresine yığılmıştı. Bir tarihyazıcısı, mahkeme başkâtibinin... hükmü “boğuk bir ses”le okuduğunu söyler... Hiç korkmamış ve şaşkınlık göstermemişti. Etrafındaki zavallı insanların bildiği o yargılama anında onu destekleyen Kurtarıcı (*Savior*) için söylemek istediği birkaç Hıristiyan sözcüğünü söylemişti. Cellat yakınına gelmiş ve Berquin kafasını uysalca uzatmıştı. Cellat, boynuna halkayı geçirmiş ve onu boğmuştu (D'Aubigné, 1998b:57).

Berquin'in cesedi, alevlere atılarak yakılmıştı. Belki hırsıyla yönlendirilen bir avuç insan, alevlerin yükselişine coşkuyla bakabilmişti. Bunlar, bir sapkının bedeninin büsbütün yandığını gördüklerinde, reformasyonun onunla yıkıma uğradığını, bir parçasının bile kalmadığını düşünmüşlerdi. Alevlerin azgınlığına, şefkat ve acıyla bakanlar da vardı. Berquin'i Fransa'nın gelecek reformcusu olarak gören Hıristiyanlar, gelecek gördükleri bir kahramanın bir avuç toza çevrilmesini içlerine sindirememişler, gözyaşlarına boğulmuşlardı. Kralın yanında saygın bir yeri olan bir soylu, bir katil gibi öldürülmüştü (D'Aubigné, 1998b:59).

3. II. HENRİ SALTANATI (1547-1559): ARTAN ŞİDDETE RAĞMEN YÜKSELEN PROTESTANLIK

II. Henri, 31 Mart 1547'de babasının tahtına çıktığında yirmidokuz yaşındaydı. Portreleri, yumuşak ve nazik bir yaradılıştaki olduğu izlenimini uyandırsa da, bağnazlığı onu acımasız yapmıştı. Kendisine karşıt olanlara da gururu yüzünden sabırsızdı. Dindardı ve pazar günleri, Mass ayını sonrasında atla gezintiye çıkardı. İtalyanca ve İspanyolca konuşurdu (White, 1868:23).

I. François tarafından “sapkınlığın” kökünü kazıma yöntemi olarak benimsenen sistematik baskılamaya, II. Henri saltanatında da etkin bir şekilde sürdürülmüştü. Fakat Huguenotlar, vicdanlarının sözünü dinlemekten hiç caymamıştı. Aksine, yüreklerindeki cömert duyguyu heyecanlandıran şehitlik, din değiştirmelerinde engelleyici olmuştu. Fransa'da her kentte durmaksızın yakılan cenaze ateşleri, boşunaydı. Protestanlar, kurullarını toplamayı sürdürürken, öğretilerini de açıklıyordu. II. Henri, infazların önemini vurgulamak için birkaçını doğrudan izlemiştir. Paris'e dönüşünde de kentin farklı yerlerinde, cenaze ateşleri vardı (Browning, 1829:34).

Bütün bunlara karşın, reform öğretileri, II. Henri saltanatında hızla yayılmaya başlamıştı. İlk öğreticileri ve savunucuları olan soyluların, bilginlerin ve kilise büyüklerinin oluşturduğu küçük çemberin ötesine genişleyerek, toplumun daha alt katmanlarına yolunu yapmıştı. Zamanın akli, reformun yanındaydı. Bu alt katmanlar, çok daha kararlı ve köktenciydi. Reformun ince iman yorumlarının ötesinde, “Özgür Lütuf ve Kefaret öğretileri” (*the doctrines of Free Grace and of the Atonement*) doğrudan gönüllerini dolduruyordu. İnsanları eski kiliseye sadık tutmak uğraşı, artık zorlanıyordu. Reformun bir başka güçlü etkeni, o günlerde yaşanan sefaletti.

Aslında sayıları artıyor olsa da, o sıralarda reformcular güçbela nüfusun yüzde biriydi. 1558'de bile, nüfusları muhtemelen 400.000'den fazla değildi. Eski *Albigensian* isyancı ruhunun bazı kalıntılarının halâ yaşadığı Languedoc'un olduğu gibi, Rhone ırmağı boyunda ve Alplerin eteğinde kurulu olan kentler, baskın şekilde Calvinciydi. Bu eyalette Roma Kilisesi'nden nefret edilirdi. Kırsal nüfus, o zamanlar daha küçük kırsal kasaba yerleşiklerinin genelde olduğu gibi, dinadamlarının etkisi altındaydı. Paris nüfusu, ortodoksluklarını göstermede özellikle tehlikeli bir Katolik kütle idi (White, 1868:32).

Yeni öğretisi, eğitimliler ve iyi doğumlularla sınırlı kaldıkça, II. Henri, babası gibi, reformu çok takmamıştı. Fakat alt sınıflar arasında yayılmaya başladığında, sapkınlığı ihanetten çok daha ağır cezalandırmaya karar vermişti. Babasının acımasız fermanlarını, hiç yılgnlık göstermeden, büyük bir sertlikle uygulamıştı. Fakat bunlar, istenen sonucu vermekten uzak kalmış ve reform çok daha hızlı yayılmıştı. Reformun kökünü kazınmasını hızlandırmak için 19 Kasım 1549'da yeni bir ferman yayınlamıştı. Fakat bu yeni ferman da öncekiler gibi beklenen etkiyi doğurmamıştı.

1559 yılı Mayıs'ında, neredeyse kentin her köşesinde idam sehpaları olduğu ve odun yığınlarının yakıldığı bir ortamda, ilk Protestan Kilise Kurulu (*Synod*) Paris'te toplanmış ve dört gün sürmüştü. Metropolitan Kilisesi'nin pastörü ve doğumla bir soylu olan François Morel, başkanlarıydı. Yaklaşık bir düzine eyalet kilisesi, sayıları biraz değişse de, temsilci göndermişti. Bu özverili adamlar, modern zamanlara kadar, ufak önemsiz istisnalarla korunmuş bir örgütü Fransız Protestanlığına çabucak kazandırmışlardı. Onlar, tehlikeden çekinmeden, her birinin 40 maddeden oluştuğu bir İman İtirafı (*Confession of Faith*) ve Disiplin Kitabı hazırlamışlardı. İlkinde, güçlü bir direnmeme (*non-resistance*) öğretisi vardı ve 40. maddesi şöyleydi: “Yasa ve kurallara uymak zorunda iken, harç, vergi ve diğer ödemeleri de yapmalıyız. Yöneticiler imansız olduklarında bile, iyi ve gönülden bir irade ile itaat boyunduruğunu taşımalyız” (White, 1868:54). *Synod*, İncil'e dayanarak (Matta 17:24-27 ve Acts 6:17-19) bu öğretiyi benimsemiştir.

Calvin'in tasarladığı bu kilise anayasası, biçiminde tamamen cumhuriyetçiydi. Çünkü her şey insanların oylarına bağlıydı. İnsanlar, kilise kurulunu seçerken, o da pastörü seçerdi. Pastörün bu son ataması da, cemaatin kararına dayanırdı. Günün devlet adamları, devlet içinde devlet olarak - sivil iktidara tehlikeli bir rakip ve başkaldırı kıvamında - bu örgüte kuşkuyla bakmışlardı. Bu kuşku ve sevgisizliği besleyen şeydu: Bu örgütlenme, halk egemenliğini açıklamıştı. Bu öğretisi, manevi alandan dünyevi sorunlara kolayca genişleyebilirdi. Bu örgütlenmenin siyasal iktidarı kontrol edebildiği, İsviçre, Hollanda, İngiltere ve Kuzey Amerika gibi her yerde, bir cumhuriyet kurulmuştu. Buralar, gerçekten özgürlüğün en çok serpiştiği dünya coğrafyasıydı. Dolayısıyla, bu soylu meyve için onu besleyen ağaç sevimliydi (White, 1868:55). Fakat 16. yüzyılda, toplumun yönelimi, özyönetime doğru değil despotizme doğruydı.

Gerek Calvinci örgütlenmenin haberleri gerekse Parlamento'nun sevecen eğilimi, II. Henri'nin ortodoksluğunu alevlendirmişti. Nitekim öncekilerden bile daha ağır olan *Ecouen* fermanı, Haziran 1559'da yayınlanmıştı. Bu ferman, suçlu bulunan tüm Luthercilerin, bağışlanma şansları olmaksızın hemen ölümle cezalandırılmalarını düzenlemişti (White, 1868:56).

4. II. FRANÇOİS SALTANATI (1559-1560) VE DU BOURG PARLAMENTO ÜYESİNİN İDAMI

II. Henri, geride üçünün Fransa tahtına çıktığı dört oğul bırakmıştı. Bunlar, ardıllık sırasında ilk üçünün kral olduğu, François, Charles, Henri ve Hercule-François idi. En büyükleri olan François, II. François (1544-1560) olarak babası II. Henri'den sonra 10 Temmuz 1559'da tahta çıkmıştı ve güçbela 16 yaşındaydı.

II. Henri'nin zamansız ölümü, kişisel monarşinin temeldeki zayıflığını ortaya çıkarmıştı. II. Henri ve babası I. François, savaşlarda ordularının başında olan, soylu bağlılığını yöneten güçlü adamlardı. Oysa II. François, hastalıklı küçük bir çocuktur. Kutsal Roma İmparatoru Kral V. Charles'ın koyduğu kurallara göre, yönetmek için yeteri kadar büyük olsa da, deneyim ve donanımı eksikti. Yaşının sözde büyüklüğünden dolayı da Anne-Kraliçe Catherine, kral naibi olamamıştı.

Genç kralın tahta çıkışı, Luthercilerin durumunda hiçbir iyileşme yapmamıştı. 12 Temmuz'da iki erkek ve bir kadın din için idam edilmişti. Bu, son saltanatın bir kalıntısı olarak görülse de, ertesi gün borazan sesiyle duyurulan bir emirle, yeni saltanatın da çok da hoşgörülü olmayacağı belli olmuştu: Fransa'daki mevcut kilise ve dine karşı konuşanlar, idam edilmek üzere piskoposların önüne çıkartılacaklardı. 4 Eylül 1559'da çıkarılan Villars-Cotteret fermanı da, gündüz veya gece yapılsın, tüm toplantıları yasaklamıştı. Böyle toplantıların yapıldığı evler, yıkılacaktı. Kasım'daki Blois fermanı da, toplantılara katılanların hepsine, af veya indirim olmaksızın, ölüm cezası getirmişti (Knecht, 1998:63). Bu sert önlemler, sadece Paris'le de sınırlı kalmamıştı.

Anne Du Bourg'un sapkınlık yüzünden hapisaneye atılmış olmasının üzerinden beş ay geçmişti. II. Henri'nin ölümünden sonraki birkaç günde sapkın olarak suçlanmış ve yargılanması için laik erke teslim edilmişti. 23 Aralık 1559'da da, diğer parlamenterler serbest bırakılırken, kendisi ölüm cezasına çarptırılmıştı (Browning, 1829:66). Du Bourg, ölüm cezası için şunları söylemişti: "Kazığa gönderildim çünkü arınmanın (*justification*), lütfun (*grace*) ve kutsamanın (*sanctification*) İsa'dan başka bir yerde bulunacağını doğrulamadım. Bu, ölüm nedenimdir. Çünkü İncil'in saf öğretisini benimsedim. Günahlarımızla lekelendiğinizden, ateşinizi söndürün ve gerçek bir kalp yeniliği ile Tanrı'ya dönünüz".

Du Bourg, infaz yerine geldiğinde, “Çok geçmeden edineceğim tek şey, gövdem için yeryüzünde 183 cm, ruhum içinse sınırsız gökyüzüdür” demişti. Sonra da izleyenlere dönerek, “Ölüme gidiyorum, çünkü ne bir hırsız ne bir katilim. Sadece İncil’i seviyorum. Böyle güzel bir dava için yaşamımı vermekten sevinç duyuyorum” (White, 1868:74). Cellat, organı boynuna geçirdiğinde, artık Anne De Bourg bir cesetti. Sonrasında da cansız bedeni yakılmıştı.

İnsanlar, Paris’ten kaçabilmek için mallarını satmış ve kaçış araçlarının peşine düşmüştü. En küçük sıkıntılar bile, reformculara karşı kullanılıyordu. Ölüm, eğlence yapılmıştı. Protestanların acıları, yığınların göz zevkini doyuran birer gösteriye dönüşmüştü. Can çekişmeleri azalmasın diye, yakılmadan önce asılmalarına sıklıkla izin verilmezdi (White, 1868:76).

5. IX. CHARLES SALTANATI (1560-1574) VE VASSY KATLIAMI (1 MART 1562): DİN SAVAŞLARININ BAŞLAMASI

1550 doğumlu IX. Charles’ın tahta çıkışı, işlerin düzenini tamamen değiştirmişti. Oğlu François üzerindeki Catherine de’ Medici’nin ağırlığı, Guiselerin yeğenleri (Kralın eşi) üzerindeki etkisiyle dengelenmişti. Yeni kral, daha küçük bir çocuktu ve annesi Catherine de’ Medici denetimden uzak, tüm işlerin yönetimini üstlenmişti. II. François’nın ölümü, Guiseleri, yönetmek için çok genç olan sadece on yaşındaki kralın kardeşi IX. Charles’a hükümet dizginlerini bırakmaya zorlamıştı. Ona, bir naip atanmalıydı. 21 Aralık günü, özel konsey (*conséil privé*) sorunu çözmüştü: Catherine, tüm erkleri toplayarak, “Krallık valisi” olarak atanmıştı ve 41 yaşındaydı. İki büyük rakip aileye (Guise ve Bourbon) de bir adanmışlığı yoktu.

Catherine, yeni konumuyla sözde bir güç değildi. Sanki bir kralmış gibi, etkili şekilde hükümet sorumluluğunu üstlenmişti. Asıl işi, krallıkta barışı yeniden kurmaktı. Ona göre, yirmi-otuz yılı aşan dinsel baskı, sadece dini bölünmeyi körüklemişti. Skandal ve kışkırtmalardan suçlu olanların şiddetle cezalandırılmasını, sadece yanılmış olanların ise uygun kınama, öğüt ve vaazla yeniden kazanılmasını düşünmüştü. 28 Ocak 1561’de, Romorantin Fermanı’nı değiştiren ve doğrulayan “letters de cachet” yayınlanmıştı (Knecht, 1998:73). Bu, tüm dinsel mahkûmların salıverilmesi yanında, yaşanan karışıklığa parasal destek olanlar, hatta silahlara sarılmış olanlar için bile, tüm sapkınlık davalarının askıya alınmasını düzenlemişti. Yalnız, Catherine’nin bu uzlaşmacı tutumu, kendi yanlarına geldiğini düşünen Huguenotlarca yanlış değerlendirilmişti.

Bu dönemde Huguenotlar, büyük kamu toplantılarını genelde yapabiliyorlardı. Onlara katılmaktan çekinen sevenleri de artık toplantılara güven içinde katılıyorlardı. Fakat bu kez Huguenotlar, aziz görsellerine zarar vererek, Katolik yortusu festival yürüyüşünde evlerini süslemeyi reddederek, kendi dinsel karşıtlarını incitmişlerdi. Nitekim Paris Parlamentosu, Huguenotların toplantılarında kullandıkları evlerin yıkılmasını emrederken, Katolik vaizler de Huguenotların gizli gece ayinlerini cinsel azgınlık olarak kınamıştı (Knecht, 1998:74).

Catherine, *Chancellor L’Hopital*’e önemli parlamento temsilcilerinin çağrıldığı bir toplantı yaptırmıştı. Bu üyeler, ılımlı görüşleri için özenle seçilmişti. *Chancellor*, bu toplantıda, konuşmasını, amaçlarının “en iyi dinin hangisinin olduğunu görmek değil, devleti yönetmek olduğunu” söyleyerek bitirmişti. Burada, iyi bir yurttaşın, Hıristiyan olması gerekmez, aforoz edilmiş bile olabilir, demişti. Bu konferans, 7 Ocak’tan 15 Ocak 1562’ye kadar sürmüştü.

Saint-Germain görüşmelerinin sonucu, Huguenotların kentin surları içinde değil ama kırsalında, Genel Kurul bir karar alıncaya kadar geceleyin ibadet için toplanmalarına izin veren ünlü 17 Ocak 1562 Fermanı idi. Bu ferman, Katolikleri sevindirmemişti. Parlamento, önce fermanı

kayda almayı reddetmişti. Paris'te, 5 Mart'ta huzursuzluk arttığına, Parlamento kraliyet baskısına yol vermeye karar vererek, ertesi gün fermanı kayda almıştı (Knecht, 1998:85).

Dük Guise, 1 Mart 1562 günü Joinville'den Paris'e yolculuk sırasında, Vassy kasabasında durmuştu. Ocak Fermanı ile yasaklanmış olmasına rağmen, o sıra Huguenotlar kiliseye yakın bir ambarda ibadet ediyorlardı. Dük'ün adamları ile cemaat arasında, kan dökülmesiyle sonlanan bir çatışma çıkmıştı. Cemaatten 74 kişi öldürülüp, 104 kişi yaralanırken, Dük ve onlarca adamı da hafif yaralanmıştı. Katliam haberi, Guise'den önce ulaştığından, silahlı Huguenotlar onu tutuklamaya çalışmıştı. Katoliklere gelince, bu katliamı büyük bir zafer gibi kutlamışlardı (Knecht, 1998:87).

Vassy'de, Guise Dükü'nün adamlarının, yukarıda belirtildiği gibi, ibadetleri sırasında erkek, kadın ve çocuklardan oluşan Protestan cemaatini tümünden boğazlaması, genellikle Fransa'daki uzun ve kanlı din savaşlarının ve onunla yürüyen vahşetin ilk başlangıcı olarak değerlendirilir. Böylece, Fransa'nın tümünde, borazan sesiyle insanların silahlara sarılmasını kışkırtmıştı (Cockburn, 1840:48).

Guise ve Montmorency'nin birleşik güçleri, Paris'e zafer kazanmış gibi girmiş ve oradan genç kral ve Anne-Kraliçe'yi ele geçirdikleri Fontainebleau sarayına geçerek, onları Paris'e götürmüşlerdi. Catherine, bu zorla yakalanmaları üzerine, Condé'ye kendilerini kurtarması için haber göndermişti. Guiseler ise bu alıkoyma sırasında, Fransız Parlamentosu'ndan genel bir Protestan katliamı çıkartmıştı. Protestanlara gelince, gelen yıkımdan kendilerini esirgemek için silahlara sarılıp, soylu Condé komutasında, Orléans'ı ele geçirmişlerdi. Orada, acımasız işkencecileri tarafından ezilecek bir güç toplamışlardı. Guise hizbi, İspanya Kralı Philip'i yardıma çağırılmıştı. Philip de, ortak dini nefretlerini yönelttikleri Protestanların kökünü kazımak için gerekli asker ve parayı onlara sağlamıştı. Condé ise gerek Protestan yoldaşlarının savunulması gerekse tutsak kral ve talihsiz ülke için İngiltere Kraliçesi Elizabeth'e yardım için yakarmıştı. Elizabeth de, Havre de Grace garnizonuna birlikler göndererek gerekli desteği sağlamıştı. Elizabeth, bu destekten, Fransızları Calais'in İngiltere'ye yeniden bırakılması hususunda bağlayan resmi antlaşmanın yerine getirilmesi için yararlanmıştı. Ama Fransızların ülkelerine İngilizlerin bu girişine gösterdikleri tiksinti, Huguenot davasını bir şekilde yaralamıştı (Cockburn, 1840:51).

Paris'de bulunan Condé ise kardeşinin çekilmesinin ardından, Huguenotların lideri olmuştu. Théodore de Beze, Vassy Katliamı'nın sorumlularına karşı adalet arayışında Saint-Germain'e yola çıkmıştı. Catherine ise patlayıcı durumu yatıştırmak uğraşındaydı. Huguenotlar, görüşmeler yoluyla güvence altına alamadıkları şeyi, artık zor yoluyla elde etmeye kararlıydılar. Condé, 2 Nisan'da Orléans'ı ele geçirmişti. Bu, din savaşlarının başlamasıydı (Knecht, 1998:88).

Catherine, gelişen bu gergin ortamda kendisini ister istemez Üçlü'nün yanında bulmuştu. Bir Huguenot başkaldırısının da önünde durmak durumundaydı. Bunun için Kral, ordusunu büyütmek için harekete geçmişti. Catherine, Condé ile halâ görüşmek çabasında olsa da, Katolik tarafta da askeri güç, aynı şekilde hazırlanmıştı. Bu ilk din savaşı, iki düzeyde yapılmıştı. İlki, resmi olarak adlandırılan, Katolik ve Protestan düzenli güçler arasındaki çarpışmaydı. İkincisi ise "papacılar" ile Huguenotlar arasında sürdürülen yerel düzeydeki şiddetti.

1560'dan beri, Condé, ülkeyi ele geçirmek planının bir parçası olarak, bir iktidar bloğu yaratmak ve elini güçlendirmek için kentleri ele geçirmeye çalışmıştı. Huguenotlar için kentler, ayrıcalıklı yerlerdi. Çünkü Huguenotların bir kısmı, kentleri, Calvin'in savunduğu siyasal düzenin deneme alanı olarak görmüşken, diğer bir kısmı, gizemli ve cemaatçi dayanışmanın eski rüyalarının

tekrar yaşanacağı geleneksel yerler olarak düşünmüştü. Kırsal kesime gelince, tehlikeli dinsel sorunlar karşısında genellikle hareketsiz kalmıştı. Köylüler, çok değişmeksizin her iki taraf savaşçılarının aşırılıkları ve haraçlarından çok kaygı duyduklarından, her ikisini de ocaklarındaki bela olarak görmüşlerdi (Garrison, 1995:340).

İlk din savaşı, gerek askeri strateji gerek dini bağnazlık açısından çok tipik bir odaktı. Condé'nin planı, yerel düzeyde başarılıydı. Çünkü dinleri için topraklarını fethetmeye kararlı olanların kendiliğinden gösterdikleri mücadeleden yararlanmıştı. Burada bir anımsatmada bulunmalıyız. I. François ve II. Henri saltanatı döneminde, her zaman değerli görülen ve kullanılan yerel özgürlükler, krallık otoritesince görece aşındırılmıştı. Dolayısıyla, Calvinizme yönelmiş sivil seçkinler, sıklıkla kentlerini küçük Cenevrelere dönüştürmek için bu yerel özgürlükleri kullanma arayışında, onlara kent kurullarında (*town councils*) verilen iktidar avantajından yararlanmışlardı (Garrison, 1995:341).

Burada, yığınların öfke ve şiddetini kışkırtan, 1562 yılının ağır ekonomik koşulları da anılmalıdır. Paris bölgesinde uzayan ağır yağışlar, köylüleri hasat yapamaz duruma sokmuştu. 1562 baharında, eyaletlerde, tahıl ve ekmek fiyatları, inanılmaz yüksek fiyatlara ulaşmıştı. Böylece, yoksullar, hatta orta tabaka, açlık korkusuna düşmüştü. Ülkenin kuzeyinde hastalık patlamıştı. Fransa'nın, bu şekilde Tanrı'nın üç felaketine yakalandığı bildirilir: Veba, açlık ve iç savaş. İnsanlar, Huguenotların korkusu, gündelik yaşamlarının yükü ve yakın savaş tehdidi yüzünden tükenmiş bir durumdaydılar (Garrison, 1995:342).

Mayıs 1562'de, Toulouse'daki vaizler, cemaatlerini, "Onların hepsini öldürün ve soyun. Biz papazlarınız, sizlerin yanınızdayız" diye yönlendirmişlerdi. Yine, Dük Guise'nin Vassy katliamı sonrasında Paris'e muzaffer girişi, kentteki Huguenotların rastgele öldürülüş selini getirmişti. Paris Parlamentosu, 13 Temmuz 1562'de yayınladığı bir kararname ile böylesi bir şiddeti meşrulaştırırken, düşmanlıkları da resmi olarak başlatmıştı (Garrison, 1995:343). Ama bütün bu olanlar karşısında, Taç, en yüksek düzeyde, tutuklu Condé ile görüşmeleri başlatmıştı. *Guise*'nin ölümü, üçlü yönetimin sonunu getirmiş ve Anne-Kraliçe tekrar en yüksek otoriteyi elde etmişti. Genel bir uzlaşma, tüm tarafların dileği olmuştu. Bir barış, her hangi bir krallık için hiç bu kadar gerekli değildi. Bu yüzden Catherine, bir antlaşmanın ivedilikle sonuçlandırılmasından yanaydı. Condé ve Montmorency arasındaki görüşme, çabucak hazırlanarak, antlaşmanın esasları tartışılmıştı. Bu antlaşma, 19 Mart 1563'te imzalanan Amboise Fermanı idi.

Protestanlar artık 6 Mart'tan başlayarak ellerinde tuttıkları tüm kentlerde dinlerini uygulayabileceklerdi. Düşmanlıkları iyileştirmek için, önceki isyanda çıkarılan af, bu kez yoktu (Browning, 1829:172). Condé ve adamlarına gelince, kralın sadık uyrukları olduklarını bildirerek, kralın davasının iyiliği amacı ve saf niyetlerle silaha sarıldıklarını doğrulamışlardı. Her iki tarafın da İngilizlerin krallıktan sürülmesinde uzlaştıkları, fermanın maddeleri arasındaydı. Yine, bir kısım Kilise toprakları da savaş giderlerini karşılamak için satılacaktı. Sonuçta Amboise Fermanı, her iki tarafça da yeterince benimsenmemişti.

6. İKİNCİ DİN SAVAŞI (1567-1568)

Protestanların azlık olduğu yerlerde, yerel otoriteler ne onlardan yapılan zoralmaları ne de çalınan malları iade ediyordu. Kenar mahallelerde ibadet için toplandıklarında da, Katolikler aşığılama ve saldırılarla onların toplantılarını dağıtma peşindeydi. Öte yandan, Protestan soylular

da, iç savaşta ele geçirdikleri kilise topraklarından çıkmak istemiyordu. Yine, dağınık ikonkırııcı (*iconoclastic*) başkaldırıları da çıkmayı sürdürüyordu.

Bu sırada, yabancı güçler de Fransa'da olanları izliyordu. Papa, Amboise Fermanı'ndan hoşnutsuzluğunu açıklamıştı. İspanya Kralı II. Philip'in yanısıra, Catherine de, 1520'lerden beri dini hoşnutsuzluk yaşayan İspanya sınırındaki (Fransız) Protestanlardan, hatta daha çok Flanders'dekilerden hoşnut değildi. Nitekim Alba Dükü, Bayonne toplantısında (Haziran- Temmuz 1565), II. Philip adına sapkınlara karşı Fransız-İspanyol ittifakını önermişti. Fakat Catherine, Protestan sorununa çözüm arayışında bundan biraz uzak durmuştu. Ama birkaç ay sonra, Hollanda'da pek çok kilise ve manastırı yıkıntıya çeviren Katolikliğe karşı vahşi bir ikonkırııcı saldırı patlamıştı. Huguenotların yakından izlediği bu gelişme üzerine, Alba komutasında dev bir İspanyol ordusu Fransa'nın doğu sınırlarından geçmek üzere Hollanda'ya gönderilmişti. Bu ordu Fransız Protestanlarına korku salmışken, Fransız hükümeti de sınırları içinde bu İspanyol ordusunun varlığından rahatsız olmuştu.

Taç, İspanyol ordusuna karşı bir çeşit önlem için İsviçreli paralı askerleri tutmuştu. Ama bu da, Huguenotları daha fazla rahatsız etmişti. Şöyle ki, acaba bu İsviçreli askerler, Hollanda'ya geçen İspanyol güçler için değil de, kendileri (yani içerideki düşman) için mi hazırlanmıştı? Kırk yıldır Fransa'nın peşini bırakmayan bu korku iklimi, gerek eyaletlerde gerekse merkezde karşılıklı güvensizliği beslemişti (Garrisson, 1995:346).

Alba Dükü, Hollanda'ya girmişti. Bu sırada, saraydaki büyük Huguenotlardan, bu işin Amiral Coligny'nin yaşamı ve Condé'nin özgürlüğüne karşı düzenlendiğini, İsviçreli askerlerin Paris, Orleans ve Poitiers'e dağıtılacağını ve bu kentlerin işgalinden sonra da, hoşgörülü fermanların hepsinin iptal edileceği duyumları alınmıştı. Bu istihbarat üzerine, gerek Coligny gerekse kardeşi d'Andelot, silahlara ivedilikle sarılma gereğine ilişkin kesin inançlarını açıklamışlardı. Aksi takdirde, böyle bir saldırının sonlarını getireceğini öngörmüşlerdi (Smedley, 1832:295).

Böylece Huguenotlar, bir kez daha silahlara başvurma girişiminde bulunmuşlardı. Bu, İkinci Din Savaşı demektir. Condé ve Coligny birliklerini harekete geçirirken, kiliselere salmalar salmışlar ve krallığın her yanına, askerlerin asıl ülkenin güney ve batısından toplandığı buluşma noktası küçük Rosay-en-Brie kasabasında olmak üzere, emirler göndermişlerdi.

Protestanlar, Paris'e giden başlıca yolları tutmuşlardı. St. Denis'te karargâhlarını kurmuşlardı. Birlikleri, Paris'i kuşatmak için yeterli olmadığından, kentin etrafındaki değirmenleri yıkarken, kırsaldan kente yapılan olağan mal-hizmet akışını da engellemişlerdi. Bu şekilde, Paris'in yaşamsal zorluğa düşürülmesi, yalnızca kralı öfkelenmemiş, Parislilerin de nefretini artırmıştı. Kral'a gelince, Paris'e gelişi ile birlikte, ilk eylemlerinden biri, birleşik Protestan güçlere silah bırakmalarını emretmek olmuştu. Yirmidört saat içinde silah bırakanlara af sözü verilmişti. Tüm kraliyet adamları, teslim olmayanların boyun eğdirilmesi için yardıma çağrılmıştı. Protestanlar ise bu buyrukları dinlemezken, sınırlı güçleriyle, Paris'i ele geçirmek için, tüm köprüleri tutmuşlar ve kente her yönden ulaşımı engellemişlerdi. Catherine ise uzlaşma koşulları önermişti. Fakat sonunda Protestan taleplerinin karşılanmamasıyla, tüm uzlaşma çabaları sonlandırılmıştı (Browning, 1829:210).

Protestan ordusu, her gün sayısını artırsa da, Condé ordusuyla bir çatışma başlatmadan önce daha güçlenmek hesabındaydı. Paris'teki kraliyet ordusu ise çok daha kalabalıktı ve Parisliler kenti tehdit altına alan daha küçük bir güçle savaşılmamasından rahatsızdılar (Browning, 1829:211),

(Smedley, 1832:301). Oysa Protestanlar savaşmak için sabırsızlıkla yanıyordu ve kendilerine saldıran kalabalık bir orduya direnebilmişlerdi. Meydan ve yağma Katoliklerin olsa da, günün onuru ümitsizce savaşan Huguenotlarda kalmıştı. Ama bu öyle bir zaferdi ki pek çok yenilgiden daha kötüydü.

Üzücü Saint Denis zaferinin haberleri, sarayda mutsuz bir sessizlikle karşılanmıştı. İspanya Kralı Philip, Fransa'yı tekrar iç savaşa düşmüş görmekten hoşnuttu. Papa V. Pius (s. 1566-1572), Philip'e isyancı sapkınlara karşı Fransa Kralı'na yardım etmesi çağrısında bulunan bir mektup yazmıştı. Fakat Philip, Fransız Protestanların hızlı bir yıkımını istememişti. Savaşın sürmesinden yana olmuştu. Çünkü Fransa tükendiğinde ona sahip olmak, insafına kalmıştı.

Bundan sonraki askeri harekâtların ayrıntısına çok düşmeden, şunları söyleyebiliriz. Huguenotlar, sayıca çok eksiklerine rağmen, kraliyet ordusuna karşı koyabilmişlerdi. Bununla birlikte, gerek yaşanan koşulların olumsuzluğu gerekse bir savaşın sürdürülmesinin kesin yıkıcılığı karşısında, bir barış şansı yeğlenir görünmüştü. Dolayısıyla, görüşmeler başlamış ve hızla sonuca ulaşmıştı. Burada, Chancellor L'Hopital'in barışa yönelik çarpıcı uyarılarının değeri aktarılmalıdır:

Huguenotlar, birlikte çabucak toplanmış bir yığın değildi. Aksine, en değerli tuttıkları karıları ve çocuklarının savunması için hazır olan ümitsizlik içindeki adamlar, savaşçılar ve yiğitlerdi. Katolik tarafa gelince, kötü yapılandırılmıştı ve hepsi savaş yorgunuydu ve sıradan insanlar arasında bile, homurdanmadan başka bir şey yoktu. Ülkeyi, salgınla, kıtlıkla ve açlıkla doldurmadıkça, düşmanı yok etmek olanaksızdı... Gelgelelim, onların hepsini mahvedeceksek, onların masum çocuklarını ne yapacağız? Onların canını esirgerseniz, babalarının öcünü almak için mi büyüyecekler? Eğer kral, savaşı kaybederse, korku ya da yağma hırsıyla kendisini izleyecek binlerce kaçkın olacaktır. Bu da tahtının yıkımı olacaktır (Aktaran, White, 1868:279).

Protestan tarafın üzerinde anlaşmak için durduğu asıl şey, Protestan dininin uygulanmasıydı. Condé ve Coligny, Longjumeau Antlaşması'na 23 Mart 1568'de imzalarını koymuştu. Bu antlaşma, temelde Amboise Fermanı'nın bir yenilenmesiydi (Smedley, 1832:308), (Browning, 1829:220).

7. ÜÇÜNCÜ DİN SAVAŞI (1568-1570)

Çarpışan taraflar, bir diğerine saldırmaktan kaçınmak durumunda kalmaları yüzünden gergindiler. Çünkü Longjumeau Antlaşması'nın çabucak girilecek bir başka savaş için yalnızca bir ateşkes olduğunu biliyorlardı. Kral, güçlerini dağıtmamış ve bütün önemli ordugâhlara adamlarını yerleştirmişti. Gerçekten de, kısaca belirtmek gerekir ki, barış Protestanların kanıyla boyanmıştı. Büyük kasabalarda ateşli vaizlerin doldurduğu yığınlar, Protestanlara karşı feci taşkınlıklara girişmişti. Protestanlara yapılan eziyetler, hükümetin kayıtsızlığı yüzünden cezasız kalıyordu. Protestanlara, koruma ve düzeltme sözleri çok verilmişti ama vaatler hiçbir şey getirmemişti. Sözler, hiç tutulmayınca, ümitler de hayalkırıklığına dönüşmüştü.

Protestanlar için ne barış ne vicdan özgürlüğü söz konusuydu. Onlar, savaş sırasında olduğundan daha büyük bir tehlike altındaydılar. Üç aylık bir sürede, iki binin üzerinde Huguenot öldürülmüştü. Haziran-1568'de Ligny'de Fete-Dieu (Tanrı Kutlaması) vesilesi ile evini süslemeyi reddeden bir Huguenot, yığınlarca yöneticilerin önünde evinden çıkartılarak, herhangi bir yargılama olmaksızın, evinden alınan odunlarla canlı yakılmıştı (Browning, 1829:225).

Kral Charles, Condé'ye dileğinin, dinlerine bakılmaksızın, tüm uyruklarının benzer şekilde korunması gerektiğini belirtirken, adaletin olması gerektiği gibi yönetilmediğine olan üzüntüsünü

de yazmıştı (White, 1868:284). Bununla birlikte, Longjumeau Antlaşması, Huguenotlara isteneni verememişti. Huguenotların asıl isteğinin barış içinde yaşamak olduğunda hiç kuşku yoktu. Hoşgörüyü, kılıçlarının ucunda kazanmışlardı. Savaş, onlara çok fazla şey kazandırmamıştı.

Condé ve Coligny (*Admiral of France*), kardinal ve Anne-Kraliçe'nin İtalyan bağlılarının dev rakipleriydi. Longjumeau Antlaşması, Krallık Kurulu'nun ılımlı kesiminin işiydi. Chancellor L'Hopital tarafından hazırlanmış, Orleans ve Limoges piskoposlarınca da desteklenmişti. İşleri, kolay olmamıştı. Çünkü barışın sadece söylentisi bile, "sapkınlarla" herhangi bir uzlaşmayı neredeyse savaş nedeni sayan papalık ve İspanyol elçilerinin güçlü protestosuna neden olmuştu.

Catherine'nin buna tepkisine gelince, bütün yaşamı boyunca onun amacı, İspanyolları Fransa'dan uzak tutmak olmuştu. Huguenotlar, ulusal bağımsızlığın sağlam savunucuları olan gerçek ulusal bir taraftı. Onlar, karışmama öğretisini⁸ ileri sürmekte ilktiler. Katolik tarafın ılımlı kesimiyle onları eklemleyen de bu yönleriydi. Onların düşmanları, Guise, II. Philip ve Papa'ya saygı duyarken, Huguenotlar özellikle Fransız'dılar. Sözcüğün en iyi anlamında, sadıktılar (White, 1868:286).

Fransa'yı barışta görmek istemeyen II. Philip, Kral Charles'ın danışmanlarının en bağınazı ile tertip peşindeydi. Alva, Anne-Kraliçe'ye şunu anımsatmıştı: "Tanrı ve kral için savaşla onu korumada yıkıntıya dönmüş bir krallık, şeytan ve sapkın bağlılarının yararına onu savaşız bütün tutmaktan çok daha iyiydi". Tüm bu olanlara ek olarak, barış Catherine'yı kendi dininden olanlar arasında bile sevimsiz yapmıştı.

Longjumeau Antlaşması'nın getirdiği barış, "olmayan barış" olarak tanımlanmıştı. Sayı, muhtemel abartılmış olsa da, iki bin Huguenot, Amiens, Bourges, Rouen ve başka yerlerde ölüme gönderilmişti. Artık açık bir savaş, böyle bir güvensizlikten çok daha iyi görünmüştü. Bu koşullar altında Huguenotlar, öz savunma için tekrar silahlara sarılarak, çılgınlık içinde kiliseleri yıkmışlar, mihrapları kirletmişler ve pek çok acımasız misilleme eyleminde bulunmuşlardı (White, 1868:288).

Papa V. Pius, Longjumeau Antlaşması'na karşı olan bağınaz tarafı tavsiye mektubu ve para yardımıyla etkin bir şekilde desteklemişti. 1568 yılının ortasında, tahtı sarsan, Fransa'yı yıkımın eşiğine götüren "Kutsal Birliğin" temelleri atılmıştı. 25 Haziran'da Champagne eyaletinde "Hıristiyan ve Kraliyet Birliği Ortakları" toplanmış ve gerek Fransa'da Katolik Kilisesi'ni sürdürmeye gerekse Katolik ve Havarilerin dinine göre yönelttikçe, Valois ailesinde tacı korumaya törensel ant içmişti (White, 1868:289).

Protestan taraftaki gelişmelere gelince, Longjumeau Antlaşması'nın imzalanması sonrasında, Protestan ordusu hemen dağıtılmıştı. Öte yandan, İsviçreli paralı askerleri ve İtalyan yardımcıları içeren kraliyet ordusu, halâ yürüyüşteydi. Bunun nedeni çabucak anlaşılmıştı: Gerici taraf, eğer Huguenotlar büsbütün ezilmemişse, onları kötürüm yapacak cesur bir vuruşu düşünmüştü (White, 1868:290).

Savaş, çıkar çıkmaz, iki ordu bir kez daha meydanlardaydı. Çatışma Jarnac'ta 13 Mart 1569'da başlamıştı. Burada, iki ordunun cephelerdeki çarpışma anlatısına girmeden, St. Germain Antlaşması'na giden yolu anlatmalıyız. Çatışmaların geldiği nokta, verdiği alarmla artık sarayı uyarmaya ve onu barışa yönlendirmeye yetmişti. Bu çerçevede içinde ılımlı taraf, kabinedeki üstünlüğünü yeniden ele geçirmişti. Dolayısıyla kral ve annesi, uzlaşma arayışında, belirli makul

⁸ the doctrine of non-intervention

koşullar sunmaya yönelmişti. Çünkü hazine boştu ve İsviçreli birlikler alacakları ödenmezse, ülkelerine dönme tehdidinde bulunmuştu. Huguenotların durumu da bundan iyi değildi. Orduya bir süredir hiç ödeme yapılmamıştı. Silah ve donanımları dökük bir durumda iken, tedarik kaynaklarının da uzağındaydılar (White, 1868:313).

Papalık ve İspanyol elçileri, barış konusunda Papa'nın hoşnutsuzluğunu Charles'a ileterek, savaşın uzaması için bütün etkilerini kullanmışlardı. Barış için kararını vermiş olan kral, onları dinlemeyerek, St. Germain Antlaşması'nı 15 Ağustos 1570'de imzalamıştı. Antlaşma, geçmiş için tam bir af getirmişti. Tüm savaş tutsakları da serbest bırakılacaktı. Zoralıma uğramış tüm taşınmazlar, iade edilecekti. Ele geçirilmiş kiliseler, Katolik papazlara geri verilecekti. Hiç kimse, dini yüzünden sıkıntıya düşmeyecekti. Kamuya açık ibadet hakkı, belirli kısıtlamalar altında, yeni dine tanınmıştı. Huguenotların, Katoliklerle eşit hakları olduğu vurgulanırken, devlette her görev için yeterli oldukları da düzenlenmişti. Eyalet meclislerinin temyiz hakkı, genişletilmişti. Dört kentteki Huguenot garnizonları (La Rochelle, Montauban, Cognac ve La Charité), antlaşma hükümlerinin uygulanması sözü gereğince, iki yıl daha tutulacaktı (White, 1868:314), (Browning, 1829:288).

Her şeye rağmen, barış Fransa'da sevinçle karşılanmıştı ama papalık tarafında çarpıcı karşıt bir etki oluşturmuştu. Gastines Haçı (*the cross of Gastines*) da yıkılmıştı. Belki bu, Coligny'nin baskısıyla olmuştu. Şöyle ki, Ocak 1569'da Philippe ve Richard Gastines, Paris'te rue Saint-Denis'teki evlerinde Protestan ayini yaptıkları gerekçesiyle tutuklanmıştı. Tutuklamanın kışkırttığı başkaldırıda elli kişi öldürülmüştü. Philip ve Richard, Temmuz'da asılmışlardı. Taşınmazları müsadere edilirken, evleri de yerle bir edilmişti. Bu aynı yere de Katolik ortodoksluğun zaferini simgelemek için üzerine bir haçın yerleştirildiği taştan bir piramit anıt dikilmişti. St. Germain Antlaşması ruhunca, mezhep kavgalarının böyle hatırlatıcılarının yıkılması gerekliydi. Ama Parisliler, Gastines Haçı'nın yıkılmasını engellemişlerdi. Buna karşın, 1571'de askerler tarafından sökülerek bir mezarlığa kaldırılmıştı (Knecht, 1998:145).

8. SAİNT BARTHOLOMEW KATLIAMI (24 AĞUSTOS 1572)

St. Germain Antlaşması, Katolikleri sarsmıştı. Huguenotlar, ikinci ve üçüncü din savaşları yüzünden kaçtıkları yurtlarına dönmüşlerdi. İşlerine sarılmış ve zoralıma uğrayan taşınmazlarını kurtarma uğraşına düşmüşlerdi. Önceden yalnızca kentlerin dış mahallelerinde dinlerini açıktan yaşayabiliyorlarken, artık kent merkezlerinde de bunu yapabiliyorlardı. Bu yeniden diriliş, eski nefretleri alevlendirerek, Katolikleri Protestanlara karşı, oldukça kışkırtmıştı. 1571 yılının baharı ile 1573 yılının sonbaharı arasında tahıl fiyatları sürekli katlanmıştı. Benzer bir savruluş, 1563'de de yaşanmış olsa da, 1572-1573 yılları arasındaki çok daha yıkıcıydı. Nitekim verimsiz hasat sonucu birkaç ayda üçe, dörde katlanan ekmek fiyatları, ümitsiz yığınları kırsaldan kentlere taşımıştı. Aylak yığınlar sokak ve meydanları doldururken, ücretliler, usta ve çalışanlar arasındaki işsizlik ve geçim krizi, 1572'nin yakıcı sıcağında çözümün çok uzağındaydı (Garrisson, 1995:353).

Saray ve Kral Kurulu, St. Germain Antlaşması'nın ardından iki sorunla karşı karşıyaydı. Bunlar, dışarıda, Hollanda'ya olası Fransız müdahalesiydi⁹. İçeride ise Henri [de Navarre]'nin evliliğiydi. Hollanda, 1560'lardan beri dini bir oluşumun içindeydi. Calvinciler, siyasal ve dinsel özgürlük taleplerini yükseltmişlerdi. Bunlar, yalnızca soyluları, tüccarları ve sanatkârları değil, toplumun en alt sınıflarını da kapsıyordu. Bu alt sınıflar, 1566 yılı yazındaki ikonkırıcılığı

⁹ Bu, "Aktarma" (Transference) ya da Hollanda girişimi (the enterprise of the Netherlands) olarak da kullanılmaktadır.

dalgasından da önemli ölçüde sorumluydular. Nitekim Fransa'daki Huguenotlar ile Flaman denkları arasında kesin bir benzerlik vardı. Bunlar, kiliseler, kentler ve eyaletlerin esnek bir federasyonuna (özellikle Flaman örneğinde, baskın olarak kuzeyde) dayanan, aynı dinsel sistemi¹⁰ ve aynı parti örgütünü paylaşıyorlardı. Her iki kesim de dizginsiz başkaldırılarında aynı siyasal ve dinsel konuların bir karışımını kullanıyordu. Her iki ülkenin Katolik iktidarlarınca uygulanan baskıcı-sindirici politikalar, bu Protestanları kaynaştırmıştı. Böylece, Condé ve Coligny ile [Prince of] Orange arasında bağlantılar, toplantılar ve ittifaklar oluşturulmuştu. Orange, üçüncü din savaşı boyunca Coligny'ye yardım için birlikler göndermişti. La Rochelle, Flanders ve Hollanda gemicileri, Atlantik'teki İspanyol gemi taşımacılığına karşı yıllarca korsanlıkta işbirliği yapmışlardı (Garrison, 1995:354).

St. Bartholomew Katliamı, öncelikle, tek bir olay değil üç olaydır. Bunların ilki, 22 Ağustos 1572'de bir Cuma sabahı Fransa Amiralî Coligny'ye Paris sokaklarında yapılan başarısız saldırıdır. İkincisi, 23-24 Ağustos Cumartesi gecesi boyunca Coligny ve adamlarına yapılan daha ileri bir saldırıdır. Bu saldırı, aldığı biçimle, artık katliam denen şeye dönüşmüştü. Bu üçüncü olay Katoliklerin Protestanlara karşı dinsel öfkesinin belirlediği tek konudur. Bundan dolayı, Parisliler epeydir ateşli Katolikler olmuş olsalar da, temelde dinsel bir olay değildi. Onun için Coligny ve Protestan liderleri ortadan kaldırmak amacıyla 23 Ağustos Cumartesi gecesi alınan kararın, saray (kraliyet ailesi ve bazı Kral Kurulu üyeleri) tarafında bir iç savaş önleme eylemi olduğu sonucuna varmak zor değildir (Sutherland, 1974:15).

Coligny'ye yapılan ilk saldırı ve katliamın merkezi probleminin sorusu şudur: Coligny, neden öldürülmeliydi? Buna verilecek yanıt, yeterince açıktır: Coligny, hem İspanya'nın hem de uluslararası Katolikliğin düşmanıydı. Protestanlığın karşısındaki, çok acımasız ve duygusuz siyasal-dinsel hareket, en azından 1571-1572'de etkin bir şekilde Madrid'den çok Roma'dan kışkırtılmıştı. Coligny'nin tam o zaman (22 ve 24 Ağustos) öldürülmesinin nedeni, çok gecikmeden yapılacak Hollanda istilasının komutanı olmasıydı. Coligny, gerçekten de 25 Ağustos hafta başında krallık izniyle harekât için ayrılacaktı. Anılan o gün, Hollanda'nın İspanyol valisi Alva Dükü'nün Mons'u işgal eden Fransız ve Flaman sürgünlerden oluşan güce karşı koymak üzere Fransız sınırına Brüksel'den ayrıldığı günün öncesiydi.

Kralın verdiği sözde krallık iznine gelince, bu aslında Fransız devletinin bir izni değildi. Çünkü kralın bu konudaki tek desteği Huguenotların kendi desteği idi. Dolayısıyla, katliamın ikinci ve rastlantısal sahnesi, Hollanda isyanının desteğinde Hainault'a saldırmak üzere olanların ortadan kaldırılmasıydı. Çünkü anılan saldırı, İspanya ile savaş demektir. Böyle düşünenler, savaşa karşı olmakla birlikte, ortak hareket etmek konusunda çok farklıydılar. Bunun nedeni, kızgın Huguenotların elindeki ortak tehlikelerine olan inançlarıydı. Daha aşırı olanlar, uluslararası anlamda saldırganlıklarında İspanya'nın ve siyasal Katolikliğin destekçileri olanlardı. Daha ılımlılar, savaşa karşıydılar. Çünkü siyasal koşulları, uygunsuz görmüşlerdi. Bazıları, mali, askeri ve yurtsever itirazlarını yükseltmekte, daha da ileri gitmişti. Bu yüzden St. Bartholomew Katliamı, 1598'e kadar süren iç savaşların bölünmüşlüğünden doğan politikaların parçalanmışlığı ve tacın karışık durumu ile açıklanabilir. Sonuç olarak Fransa, dış ilişkiler bağlamında, ancak özgül Fransız çıkarları çerçevesinde değerlendirilebilir (Sutherland, 1974:16).

¹⁰ the same "presbyterosynodal" ecclesiastical system

Onun için, katliamın bir iç olay ve Fransız iç savaşlarında dönüm noktası olmasının yanında, uluslararası bir Avrupa olayı olup olmadığı da değerlendirildiğinde, her ikisinin de olduğu görülür. Katliamın ortak ögesi ve ana izleği, İspanya idi. Amiral Coligny de, anahtar bir kişilikti. Fransa'nın içişleri ve onlarla ilgili kişiler üzerindeki İspanyol ve Katolik (hem papalık hem Fransız) baskıları, dış ilişkiler ile uzun dönem Fransız-İspanyol rekabetini etkilemişti. Bu, kendisinde İspanya'nın gücüne karşı geniş Avrupa mücadelesinin bir yönüydü. Bu bağlamda iç ve dış ilişkiler, farklı biçimlerde Protestanlığın yaşaması kavgası açısından 1559'dan sonra oldukça karmaşıktı. Bu yüzden, 16. yüzyılın siyasal-dinsel çatışmasının bir göstergesi, St. Bartholomew Katliamı idi.

1559'daki Cateau-Cambrésis Antlaşması'ndan sonra, siyasal ilginin odağı İtalya'dan Hollanda'ya geçmişti. Kral Philip'in açık öngörüsüyle, Calvinizmin artan büyümesi, Hollanda'nın istikrarı için belirgin siyasal bir tehditti. Dolayısıyla, Fransız-İspanyol yumuşamasını önleyen Fransa'da gelişen Calvinizm olmuştu. Oysa II. Henri'nin ölümünden önceki iki kral, Huguenotların kökünü kazımayı amaç edinmişti. Bu durum, Fransa'nın içişlerine İspanya'nın müdahalesine neden olurken, gittikçe de Hollanda ilişkilerini Fransız-İspanyol ilişkileri için denektaşı yapmıştı (Sutherland, 1974:17).

Hollanda girişimi, Catherine ve ılımlı destekçilerini, epeyce korkutmuştu. Catherine için İspanya ile savaş, son şeydi. Çünkü her ne pahasına olursa olsun, kaçınılması gereken en tehlikeli bir felaketti. Bununla birlikte, Hollanda girişimine şiddetli muhalefet, Catherine'den değil tüm papacılardan¹¹, İspanyol yanlılarından ve liderlerinin Henri duc d'Anjou olduğu aşırı siyasal Katoliklerden gelmişti.

Coligny, 1571 yılının Eylül'üne kadar La Rochelle'deki yokluğunda, kendisini ve tarafını onayı olmaksızın Nassau ve savaşçı aşırıların "aktarma" politikasının yanında bulmuştu. Bu, 1572'de Hollanda'nın kesinlikle istilası demektir. Bu da Coligny için koşulların olası en kötü bileşimiydi (Sutherland, 1974:22).

Kral Charles'ın savaşa yaklaşımı, çok karmaşıktı. Coligny'den farklı, İspanya ile savaştan çekilme durumundaydı. Ama bu, büsbütün bir yoldan çıkış değildi. Çünkü Kral, gerek Catherine'nin gerekse Katolik aşırıların sıkı karşı çıkışı karşısında, kendi savaş iradesini asla yürütecek durumda değildi. Bu anılan savaş karşıtları, İspanya desteğindeydiler ve Kral Kurulu'nda da hiç Huguenot etkisi yoktu.

Henri de Navarre ve Marguerite de Valois'in (1553-1615)¹² 18 Ağustos'taki evliliklerini izleyen coşkulu bir şenlik haftası vardı. Belirsizlik içindeki Paris'teki tek toplantı, bu düğün kalabalığıydı. Alva, Brüksel'den güneye yürümeye hazırlanmışken, Coligny'nin gerek Mons'taki müttefiklerine gerekse William [of Orange]'ın istilasına destek için ayrılmasına onbir saat vardı. Coligny ve birlikleri, eğer hiç gidemeyecek duruma düşmeyeceklerse, bir-iki günden gitmek zorundaydılar. İşte bu askıda kalan sürecin gerilim haftasında, sadece Coligny'nin ortadan kaldırılması, köklü bir değişimi getirebilirdi. Nitekim Coligny'ye saldırı yapılmış ve bunu da katliam izlemişti. Bu olaylar birlikte, Hollanda girişimini engellemiş ve 1572'de anlaşıldığı gibi, isyanı bozguna uğratmıştı. Fırtına tekrar Fransa'ya yönlendirilerek, İspanya ile savaş engellenmiş ve ardından da dördüncü iç savaş çıkmıştı (Sutherland, 1974:24).

¹¹ the ultramontane: İman ve disiplin sorunlarında üstün papalık otoritesi yanlısı.

¹² Fransa Kralı II. Henri ve Catherine de' Medici'nin kızıdır. Margaret of Valois (Margaret of France).

İçerideki bu soruna yani Henri de Navarre'nin evliliğine biraz daha ayrıntılı dönersek, şunları söyleyebiliriz. Catherine, Coligny'yi saraya getirmekle, amaçlarından yalnız birine ulaşmıştı. Ama halâ Jeanne d' Albert'i aynı şeyi yapmaya ikna etmeliydi. Onun oğlunun, kızı Marguerite de Valois ile evlenmesi onayını da almalıydı. Gününde, Jeanne'nin bu evliliğe toptan karşı olduğuna inananlar olsa da, aslında bu çok gerçek olmayabilirdi. Belki de kandan ilk prens olarak oğlu Henri'nin haklarının bir doğrulanması olarak bu evliliği kabul etmeye istekliydi. Catherine, evliliğe karşı olduğu bilinen Papa'yı Henri'nin meşruluğu hususunda etkileyebilirdi. Çünkü bu durum, Henri, Jeanne'nin ikinci evliliğinden olan oğlu olduğundan, tartışma dışında değildi. Bu ikinci evliliğin kendisinde kuşkulu bir geçerliliği vardı. Eğer Papa, Henri'yi gayrimeşru olarak açıklarsa, Henri Fransız tahtına hakkını otomatik olarak kaybedecekti. Bu tehlike, Jeanne'i Catherine'nin isteklerine yaklaştırmış olmalıydı.

1572 yılı Nisan sonuna gelindiğinde, Jeanne kısa bir dinlenme için Vendome'ye dönmüştü. Henri, ona katılacak olmalıydı ama hastalık onu engellemişti. Böyle olunca, Jeanne Paris'e onsuz gitmişti. Günlerini, Marguerite için mücevherler, Henri için ise giysiler almak gibi düğün hazırlıklarıyla geçirmişti. Ama 4 Haziran'da sağlık durumu ağırlaşmış, beş gün sonra da ölmüştü. Jeanne'nin ölümü, Huguenot davasına ağır bir darbeydi. Venedik Elçisi Cavalli için o cesur bir kadındı ve kaybı da Huguenotların yara alması demektir. Katolikler ise elbette sevinçliyidiler (Knecht, 1998:151).

1572 Temmuz ortasında Huguenot bir soylu olan Genlis, Fransa'dan Hollanda'ya saldırmıştı. İspanyollar, Genlis'i Mons yakınında durdurmuş ve Huguenotlar ağır bir yenilgi almıştı. Genlis bozgunu, Fransız-İspanyol savaşını kışkırtması boyutuyla Avrupa çapında bir kaygı yaratmıştı. Coligny, Kral Charles'ı savaş ilanına zorlamıştı. Ama Catherine, oğlunu hem kendisini öldürmek isteyenlere yaslanmakla hem de körce İspanya ile savaşı körükleyen Protestanlara krallığını teslim etmekle suçlamıştı. Bunun sonrasında 9 ve 10 Ağustos günlerinde yapılan iki Kral Kurulu toplantısında, askeri komutanlar barıştan yana konuşmuşlardı. Coligny ise tek kişi olarak yalnız kalmıştı. Venedik elçisine göre, Henri'nin düğünü için Paris'e gelmiş olan Huguenot soyluların, düğünden sonra Flanders'e gitmek için emir aldıklarına ilişkin yaygın bir bilgi vardı (Knecht, 1998:153).

Cockburn, Davila'nın¹³ St. Germain Antlaşması (15 Ağustos 1570) için aşağıdaki değerlendirmesini aktarır:

Davila için Kral Charles, eksiksiz bir planlama ustasıydı ve bu antlaşmayı başından St. Bartholomew Katliamı'ndaki kaçınılmaz sonucuna ve yıkımları için hazırlanan kapana kısırılmalarına kadar, tüm işi yönetmişti. Ünlü Katolik Roma tarihçilerine gelince, onlar için de bu barışın baş amacı Protestanları imha için tuzağa düşürmektir. Bu da çok daha kesinlikle çok daha kolayca onlara karşı yapılacak genel bir kıyımdır. Nitekim Kral Charles, ilk kurnazlığını kız kardeşi Marguerite (1553-1615) ve Henri'nin (*Prince of Bearn*) evliliği biçiminde kurgulamıştı. Nitekim bu örneği olmayan hainlik ve canavarlık tertibi ile IX. Charles, bu en mutlu vesilenin sömürülmesi yoluyla, Coligny, Jeanne d' Albert ve diğer Protestan liderleri saraya gelmeleri için kandırabilmişti. Ama Jeanne Haziran (1572) başında ansızın ölmüştü. Saray, Temmuz'da annesinin ölümü nedeniyle artık Kral [of Navarre] olan Henri'nin düğünü için Paris'e taşınmıştı. Düğün, 18

¹³ Enrico Caterino Davila (1576-1631): İtalyan tarihçi ve diplomat. Kitabı: **Historia delle guerre civili di Francia**, Vol. 1 + Vol. 2, Paris, nella Stamperia reale.

Ağustos'ta yapılmıştı. 22 Ağustos'ta da Coligny, Guiselerin kiraladığı bir suikastçının saldırısıyla yaralanmıştı. Coligny, 24 Ağustos'ta da St. Bartholomew Katliamı'nın ilk kurbanı olmuştu (Cockburn, 1840:62).

Kral, yığınların Guiselerin yanında olmak için çıkarabilecekleri bir taşkınlıktan, sözde Coligny ve arkadaşlarını korumak ikiyüzlülüğü ile Huguenot liderlere Amiral'in yanında kalmayı önermişti. Onları savunmak için de çevreye asker yerleştirilmişti. Gelgelelim buradaki asıl amaç, onlar hazır toplanmışken, üst düzey Huguenotların kaçışını engellemektir. İkisi dışında kentin tüm kapıları kapatılmıştı. Coligny de kendi güvenliği için Louvre'de kalmaya davet edilmişti. Charles'in hazırlanan imha planının uygulanmasında, düşünme tarzının, "Kalın otlar, ince otlardan daha kolay biçilir" şeklinde olduğu belirtilir. Protestanları korumak için ayrılan askerlere gelince, onlar Anjou Dükü'nün askerleriydi ve onların en hırslı katilleri olacaktı. Bu sırada yığınlara da, uygun zamana kadar evlerinde saklamaları için silah dağıtılmıştı.

Kral, Coligny'den ayrıldıktan hemen sonra Protestan önderler, durumlarını görüşmek üzere toplanmışlardı. Krala fazla güven beslenmesine şiddetle karşı çıkan görüşler vardı ama Coligny'nin kendisi buna karşıydı: "Eğer öyle yaparsam, ya korkuyu ya güvensizliği göstermiş olurum. Biri onurumu yaralayacaktır, öteki de kralı yaralayacaktır. Böylece, iç savaşı yeniden çıkarmaya zorlanırım. Böyle kötülükleri tekrar görmektense, ölmeyi seçerim". Oysa ertesi günkü gelişmelerin, güvencelerin nasıl boş olduğunu ve kendilerinin nasıl adice kapana kısıtıldığını gösterdiği bildirilir.

Coligny'yi başarısız öldürme girişiminin ertesi günü, kral ve annesi için en zor gündü. Catherine, Krala, Protestanların kışkırtılmış olduklarını, dolayısıyla öçleri için Guiselerin yanında kendisini de feda edebileceklerini söylemişti. Bunun hemen sonrasında da Huguenotların Coligny'yi Paris'ten uzaklaştırmaya çalıştıkları istihbaratı gelmişti. Eğer Coligny kaçırılırsa, bütün bir tertip çökecek ve bir iç savaş kaçınılmaz olacaktı. Çünkü Huguenotlar, adalet arayışında toplu bir başkaldırı havasındaydılar. Catherine, oğlunun yalpalayan zihin durumu karşısında, birlikler için zaten Almanya ve İsviçre'ye ulaklar gönderildiğini açıklamıştı. Çünkü bir iç savaş eğer çıkarsa, buna hükümetin hazırlıksız yakalanması, krallığın yıkımı demektir. Danışmanlarının sav ve ricalarının baskısı altında, kralın önerilenleri benimsediği bildirilir. Çünkü geçmişin kötü anısı, gelecek korkusu ve kendisinin hiç sevmediği Huguenot liderlerin cezalandırılmasındaki beceriksizlik onu bu noktaya getirmişti. Genel bir Huguenot katliamına gizli Kral Kurulu'nda zaten karar alınmıştı. Bu kararın yerine getirilmesinde herhangi birinden çok daha istekliydi. Onların bir kısmı, Paris'ten ayrılmaya başladıklarından, artık bu kararın uygulanması ertelenemezdi. Nitekim izleyen günün (24 Ağustos) şafağında bu canavarca tertip başlatılmıştı (Browning, 1829:331).

23 Ağustos'ta kral ve Louvre'de toplanan Kral Kurulu, iç savaşın kaçınılmaz olduğu öngörüsünde bulunmuştu. Onlar, Paris'te bir çarpışmayı kazanmayı, tehlikeli ve belirsiz bir savaşa düşmekten ve savaş meydanında risk almaktan, çok daha tercih edilir görmüşlerdi. Yine, çok güvenilir olmasa da, Katolikler bir Huguenot başkaldırısından da korkmuşlardı. Kral ve ailesinin bir tertiple öldürüleceği, Paris'in yağmalanacağı söylentileri de ortalıkta dolaşıyordu. Böylece, önleyici bir vuruş düşüncesi, kendisini krala kabul ettirmiş olmalıydı: Kral, olasıdır ki, 23 Ağustos'ta Huguenot liderlerin temizlenmesi emrini vermişti. Catherine de kesinlikle bu kararın bir parçası olmalıydı. Katliamın asıl sorumluluğu, kral muhafızları ile Guise, Aumale ve diğer Katolik subaylar komutasındaki Anjou Dükü muhafızlarına verilmişti (Knecht, 1998:159).

Artık, her şey kararlaştırılmıştı. Guise Dükü, yalnızca kamusal sevinçlerde kullanılan sarayın büyük çanının çalması yoluyla verilen işareti işittiğinde Amiral'i boğazlamakla katliamı başlatacaktı. Bu sırada Tavannes de, esnaf başkanları ve başka bazı kanaat önderlerini çağırılmış, onlara çevrelerindeki silahlandırma emri vermişti. Hotel-de-Ville'de gece yarısına kadar hazır olacaklardı. Aldıkları talimatlarla, çan sesini duyduklarında, meşaleleri pencerelere koyacaklar, zincirler sokaklara yerleştirilecekti. Seçilebilmeleri için de sol kollarına beyaz bez bağlarken, şapkalarına beyaz haç takacaklardı. Kral, tertiplenmiş uğursuz suçun uygulanması öncesinde, öğleden sonra at binmişti. Kaygısız haliyle insanlara olacaklardan hiçbir belirti vermemişti. Catherine de, kimsede kuşku uyandırmamak için sarayda çok olağan davranmıştı. Komplonun uygulanmasında gerekli olanların dışında, kimsenin bilgilendirilmemesi ile gizlilik son ana kadar korunmaya çalışılmıştı (Browning, 1829:333).

Gece yarısı yaklaşırken, silahlı askerler Hotel-de-Ville önünde toplanıyordu. Onlara coşku vermek, onları canlandırmak, güdülemek, azdırmak gerekliydi. Onlara, şeytansı bir komplonun ortaya çıkarıldığı anlatılmıştı: Huguenotlar, krallığın ve dinin yıkımı için kralı, Anne-Kraliçe'yi, aralarında Navarre Kralı'nın da olduğu prensleri öldürmek istemişlerdi. Kral, böyle alçakça bir girişimin sezilmesiyle, onlara lanetli sapkınların -Tanrı'ya ve krala karşı olan isyancılarının tümünün, birinin bile esirgenmeden öldürülmelerini, taşınmazlarının da yağmalanmasını buyurmuştu. Bu, Huguenotları zaten doğal olarak sevmeyen yığınlar için yeterli bir kışkırtıydı (Browning, 1829:334).

24 Ağustos sabaha karşı saat 3-4 arasında atların ve askerlerin ayak sesleri, Coligny'nin yaralı kaldığı konutun dar sokaklarında sessizliği bozmuştu. Oysa 23 Ağustos'un akşamı kapanırken, cerrahlar Amiral'in sağlık durumunun iyiye gittiğini, iyileşmesi için bir sorun kalmadığını açıklamıştı. Ama bu arada bir kraliyet okçu birliği, Coligny'nin konutunun çevresini kuşatmış durumdaydı (Smedley, 1832:399).

Guise Dükü'nün komutasındaki kral muhafızları, Hotel de Bethis'i basarak, Coligny'yi öldürmüşlerdi (White, 1868:409). Charles, Coligny'nin cesedine yaklaştığında, bilinçsizce Roma İmparatoru Vitellius Germanicus'un sözlerini yinelemişti: "Ölü bir düşmanın kokusu, her zaman tatlıdır" (White, 1868:411). Ama Coligny'nin acı sonu, Protestan şehitleri anıtında (pantheon) onun yerini hazırlamıştı (Knecht, 1998:160).

St. Germain L'Auxerrois Çanı'nın çalması ile tüm kiliseler çanlarını çalmaya, silahlar ateşlenmeye başlamıştı. Paris'te, savunmasız insanlar, yarı çıplak evlerinden çıkartılıyordu. Onların, bağırış ve yakarışları her yerde yankılanıyordu. Kimileri korunma ümidinde Coligny'nin konutuna ulaşmaya çalışmışlarsa da, yolları tutan birliklerce oracıkta öldürülmüşlerdi. Louvre de bir sığınak olarak görülmüştü ama buna uğraşanlar da tüfekli mızraklı adamlarca dağıtılmıştı. Kaçmak, neredeyse olanaksızdı. Kaçkınlar karanlıktan yararlanamamaları diye, sokak ve pencereler meşalelerle aydınlatılmıştı. Kentin sokakları, rastladıkları herkesi öldüren devriye atan birliklerle doluydu. Bunlar hedef evlerin kapılarını kırıp, oradakileri yaş, cinsiyet ve durumlarına bakmaksızın katlediyordu. Katolikler, fark edilmek için şapkalarına beyaz haç takmışlardı. Papazlar, bir ellerinde çarmıhtaki İsa diğer ellerinde kılıç, katillerin önünde onları Tanrı adına Huguenotları öldürmeleri için kışkırtıyordu. Gün ağardığında, Paris'in bir eşini daha göremeyeceği bir katliamın en dayanılmaz en canavarca anlarını yaşadığı anlaşılıyordu: Başsız cesetler pencerelerden atılmış, sokaklar ölü ve can çekişenlerden geçilmez olmuştu. Ölüler, atılmak için ırmağa sürükleniyordu (Browning, 1829:337).

Katliam, bir hafta boyunca sürmüş olsa da, üçüncü günden sonra epeyce yatışmıştı. Gerçekten de, Salı günü, bu kıyıma son verilmesi için bir bildiri yayınlanmıştı. Düzeni sağlamak için gerekli önlemler alınmamış olsa da, katliam durmuştu (Browning, 1829:338).

Huguenotlar, çok az direniş gösterebilmişti. Onların çoğu, yataklarından kaldırılıp özsavunmaları için toplanmalarına fırsat verilmeden öldürülmüşlerdi. Onların bazıları bu felaketi, Tanrı'nın dayattığı bir sınama olarak görmüştü. Diğer bazıları ise sözde dinlerine (Katolikliğe) dönerek veya fidiye vererek kendilerini korumuşlardı. Saraydaki kandan prensler (Navarre ve Condé), sunulan üç seçenek üzerinden kurtulmuştu: ya dine dönüş ya ölüm ya da ömür boyu hapis. Navarre, Katolikliğe dönmüştü. Condé, bir müddet dirense de, o da din değiştirmişti (Knecht, 1998:160).

24 Ağustos erken sabahında başlayan bu katliam, sonunda sadece Paris'te 4.000 kadar can almıştı. Erkek, kadın, çocuk demeden evlerinden çıkartılan Protestanlar, sokaklarda doğranmıştı. Birkaç gün içinde bundan çok daha fazlası da taşrada başkent örneğindeki gibi, yapılmıştı (State, 2011:112). Gerek Paris'te gerek bütün Fransa'da yapılan bu katliamın kesin doğru can kaybının bilenebilmesi olanaksızdır. Katolik bir kaynaktan, bu katliamın sonuçları üzerine bir değerlendirmeyi aktarabiliriz:

Claude Haton, 7.000'den fazla kişinin Paris'te ölüme gönderildiğini yazar... Sully, Fransa genelinde kurbanların sayısını 70.000 olarak hesaplar. Ranke ise Papalık Tarihi'nde¹⁴ kurbanları yaklaşık 50.000 olarak gösterir. Fakat Fransa Tarihi'nde¹⁵ bu sayıyı 30.000 civarına düşürür (Moran, 1875:11).

İspanya Kralı II. Philip ve Papa dışında neredeyse tüm Avrupa prensleri, bu katliamdan duydukları üzüntü ve kızgınlığı açıklamışlardı. II. Philip, katliam haberini aldığı anda sevinmekle birlikte, Navarre Kralı ve Condé Prensi'nin yaşamlarının esirgenmiş olmasından duyduğu üzüntüyü saklamamıştı. Katliam haberi Roma'da büyük coşku yaratmıştı. Kardinal Alexandrin ise sapkınlara karşı kazanılan zafer haberlerini heyecanla beklemiş ve bu haberleri aldığı anda da "Fransa Kralı, sözünü tuttu" diye haykırılmıştı. Papa, "olayı" kutlamak için bir alay düzenlemiş ve sarayın tüm gösterişi kullanılarak müzikli bir ayinde Te Deum okunmuştu. Ayrıca, top atışıyla komşu köylerle de coşkulu sevinç paylaşılmıştı. Bu alçak olayın anısına, madalyalar da basılmıştı (Browning, 1829:369).

SONUÇ

Bu çalışmanın anlam ve önemini, Voltaire'in sözleriyle çok kolay sonuçlandırabiliriz:

Hıristiyanlar dogma üzerine tartışmaya başladıklarından bu yana, bunun neye mal olduğu çok iyi bilinir: IV. yüzyıldan günümüze kadar, gerek idam sehparlarında gerekse savaş meydanlarında oluk oluk kan akmıştır (Voltaire, 2017:19).

I. François'nın ölümünden sonra, bin kâfirin, özellikle de Dubourg Parlamentosu üyesinin idamı ve son olarak Vassy katliamı (1562), mezhepleri, insanların yakıldığı ateşin ışığıyla ve cellatların kılıcıyla büyüyen mağdurların silahlanmasına yol açmıştır. Sabrın yerini öfke almış, düşmanlarının acımasızlığına öykünmüşlerdir. Sonunda da dokuz iç savaş Fransa'yı kana

¹⁴ Hist. de la Papauté

¹⁵ Histoire de France, depuis l'an 1550 jusqu'en 1577 (Paris, 1581).

bulamıştır. Savaştan daha uğursuz bir barış, suç tarihinde hiçbir örneği olmayan Aziz Bartolomeus Yortusu katliamına yol açmıştır (Voltaire, 2017:23).

Gerçekten de akan bu kanın gerçek azgın örnekleri, önce reformasyon sonra da daha şiddetli olarak onun bir kolu Calvinci Protestanlık üzerinden yaşananlardır. Bu 16. yüzyıl, inançlar üzerinden, özellikle baskın inanç Katoliklik üzerinden sözde din uğruna insanlıktan çıkma yüzyılıdır. Aslında bu yaşananlar, farklı kutsallarımıza, inanç ayrılıklarımıza rağmen, barış ve sevecenlik içinde, kısaca kardeşçe nasıl yaşayabileceğimizin tersten anahtarını da sunar. Onun için bu çalışmanın asıl değeri, böyle insanlık acılarının bir daha yaşanmaması için yapabileceği katkıda saklıdır.

Fransa'da 16. yüzyıl, Hıristiyanlık dini öğretisinde çıkardığı derin ayrılıkla bir mezhep kırılmasını aşarak, iki ayrı din olgusuna dökülmüştür. Bu şekilde birbirinin inkârı üzerinden doğan savruluş, getirdiği sindirme ve şiddet boyutu ile din savaşlarını (1562-1598) getirmiştir. Üçüncü Din Savaşı sonrasındaki gelişmeler içinde, tacın yeni bir din savaşını engelleme tertibi, hiç de sarayın düşündüğü gibi gelişmediğinden, Fransa Krallığı'nı bir başka iç savaşa sürüklemiştir.

St. Bartholomew Katliamı'na iki aşırı tepki, Fransa'da hakimiyet kavgasındaki Hıristiyanlığın iki çeşidinin uluslararası karargâhları olarak çalışan Roma ve Cenevre kentlerinden verilmişti. Uluslararası Katolikliğin karargâhı olan Roma, St. Bartholomew Katliamı'nı sevinçle karşılamıştı. Uluslararası Calvinciliğin karargâhı olan Cenevre ise ümitsizliğe gömülmüştü.

Huguenotlar, katliamın getirdiği ellerini kollarını bağlayan korku ve yıkımın etkisini üzerlerinden atmaya başlamalarıyla birlikte, orta batı ve Midi'de direniş için örgütlenmişlerdi. Bu direniş, ayrı ve özerk bir devletin (Midi Birleşik Eyaletleri¹⁶) temellerini atmıştı. Tiranlık saydıkları krallık gücüne karşı, Midi genelinde silahlara başvurarak direnişe geçmişlerdi. Buradaki kasabaların kapılarını, kral temsilcileri ve eyalet soylularına kapatarak, birlik toplayıp, Cévennes ve Vivarais'deki kale ve kasabaları ele geçirmişlerdi. Bu yeni savaş dalgasının sembolik kalesi, sığınmacılar seli ile La Rochelle idi. Bu şekilde Şubat 1573'de, krallık ordusu isyancı kenti kuşattığında, Dördüncü Din Savaşı başlamıştı (Garrisson, 1995:362).

Son söz olarak belirtilmesi gereken, 16. yüzyılda din savaşları ile bölünmüş bir Fransa'nın, bunun bir sonucu olarak Yeni Dünya'ya giriş mücadelesinde İngiltere karşısında kaybetmiş olmasıdır. Çünkü İngiltere'de Kraliçe Elizabeth gibi siyasal bir dehanın olduğu ve onun Elizabeth Çağı olarak anılan saltanatının (1558-1603), İngiliz tarihinin en görkemli bir dönemi olduğu belirtilir (Rowse, 1943:53).

KAYNAKÇA

- Bronowoski, J. ve Mazlish, B. (2012). *Batı Düşünce Tarihi*, Çev. E. Ö. Adanır, Say Yayınları, İstanbul.
- Browning, W. S. (1829). *The History of The Huguenots During The Sixteenth Century*, Vol. 1, Wiliam Pickering, London.
- Cockburn, W. S. R. (1840). *The Massacre of Saint Bartholomew (With A Consice History of The Corruptions, Usurpations, and Anti-Social Effects of Romanism*, John W. Parker,

¹⁶ the United Provinces of the Midi.

London.

D'Aubigné, J. H. M. (1998a). *History of The Reformation in Europe (in the time of Calvin)*, Vol. 1, Books For The Ages, Albany.

D'Aubigné, J. H. M. (1998b). *History of the Reformation in Europe (in the Time of Calvin)*, Vol. 2, Books For Ages, Albany.

Garrison, J. (1995). *A History of Sixteenth Century France, 1483-1598*, Translated by Richard Rex, Macmillan Press, London.

Hendrix, S. H. (2015). *Martin Luther: Visionary Reformer*, Yale University Press, New Haven.

İncil (1995). Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul.

Knecht, R. J. (1998). *Catherine de' Medici*, Routledge, London.

Knecht, R. J. (2010). *The French Wars of Religion 1559-1598*, Pearson Education Limited, London.

Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil), (2009). Yeni Yaşam Yayınları. İstanbul.

Madden, T. F. (2007). *Heaven or Heresy: A History of The Inquisition Course Guide*, Recorded Books.

Montesquieu, *My Thoughts* (2012). Translated, etided by Henry C. Clark, Liberty Fund, Indianapolis.

Moran, P. F. (1875). *The St. Bartholomew Massacre, 24th Augustus, 1572*, [Paper presented to the Historical Society of St. Kieran's College, March, 1875], Browne & Nolan, Dublin.

Rowse, A. L. (1943). *The Spirit of English History*, Longmans Green & Co. Ltd. London.

Rupp, G. (1964). *Luther's Progress to the Diet of Worms*, Harper & Row, Publishers, New York.

Smedley, E. (1832). *History of Reformed Religion in France*, Vol.1, J. G. & F. Rivington, London.

State, P. F. (2011). *A Brief History of France*, Facts On File, Inc. New York.

Sutherland, N. M. (1974). "The Massacre of St. Bartholomew and the Problem of Spain", *The Massacre of St. Bartholomew: Reappraisals and Documents*, Edited by Alfred Soman içinde, Martinus Nijhoff, The Hague. s. 15-24.

Voltaire (2017). *Hoşgörü Üzerine İnceleme*, Çev. Erkan Ataçay, Bilgesu Yayıncılık, Ankara.

White, H. (1868). *The Massacre of St. Bartholomew: Preceded by A History of The Religious Wars in the Reign of Charles IX*, London.

<https://www.papalencyclicals.net/leo10/110exdom.htm> (Erişim Tarihi: 06.09.2022).

<https://www.apuritansmind.com/the-reformation/500-years-of-the-reformation-martin-luther-burns-the-papal-bull/> (Erişim tarihi: 12.09.2022).

<https://www.britannica.com/biography/William-Tyndale> (Erişim tarihi: 29.04.2023).